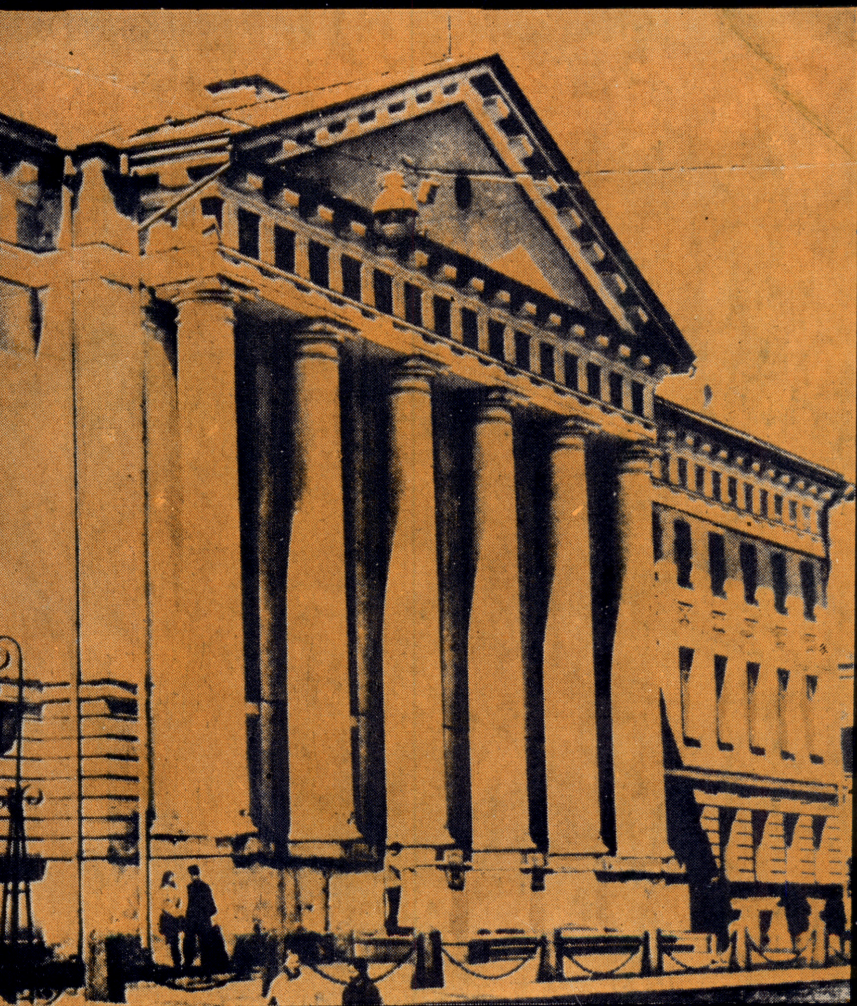

ALMA MATER TARTUENSIS

ALMA MATER TARTUENSIS

Lühiülevaade Tartu Riikliku Ülikooli
ajaloost ja tänapäevast

„VALGUS“ · TALLINN 1977

Õ. Elango, J. Kalitsa, V. Lengi, H. Metsa, H. Püirimäe, K. Püssi, J. Reimandi, L. Trikkanti ja R. Veidemanni käsikirjade alusel koostanud *Hillar Palamets*

Toimetuskolleegium: *H. Palamets, T. Ilomets, V. Haamer, V. Kalnin, L. Kiik*

Kaane kujundanud *V. Sinjukajev*

Fotod: *A. Alla, J. Laan, S. Migdal, K. Raud ja E. Sakk.*

Graafilised lehed TRÜ Teaduslikust Raamatukogust

Alma mater Tartuensis. Краткий обзор прошлого и настоящего ТГУ. Составитель Хиллар Аугустович Паламетс. На эстонском языке. Художник-оформитель В. Синюкаев. Издательство «Valgus», Таллин.

Toimetaja S. Ootsing. Kunstiline toimetaja R. Eilsen. Tehniline toimetaja A. Muna. Korrektorid A. Taim ja S. Uustare.

ИБ № 1485

Laduda antud 21. IX 1977. Trükkida antud 7. X 1977. Trükipoognaid 2,625. Tingtrükipoognaid 4,41. Arvestuspoognaid 4,33. Trükiarv 8000. MB-05468. Kirjastus «Valgus», Tallinn, Pärnu mnt. 10. Hans Heidemanni nim. Trükikoda. Tartu, Ülikooli 17/19. II. Tellimuse nr. 4631.

Hind 30 kop.

SAATEKS

Käesoleval aastal tähistab nõukogude rahvas ja koos temaga kogu progressiivne inimkond maailmaajaloolise sündmuse — Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 60. aastapäeva. Sotsialistliku revolutsiooni võit kuus aastakümnet tagasi tõi endaga kaasa olulisi muudatusi kõigil elualadel, sealhulgas ka kõrghariduse ja teadusliku töö korralduses. Sündis nõukogude kõrgkool — poliitiliselt võitlev oma sihtide ja taotluste poolest, demokraatlik oma iseloomult ja koosseisult.

Meie maa üks vanimaid ülikoole — Tartu ülikool — kujunes nõukogulikuks Tartu Riiklikuks Ülikooliks 37 aastat tagasi, 1940. aasta revolutsiooniliste sündmuste käigus. Sellele eelnes pikk arengulugu, mille põhijoontest annavadki ülevaate järgnevad leheküljed. Tähistab ju Tartu ülikool käesoleval aastal 175 aasta möödumist oma tegevuse taasalgamisest. Küllaltki lühikese ajaga muutus tolleaegne Tartu ülikool silmapaistvaks hariduse ja teaduse keskuseks kogu Vene riigi ulatuses. Möödunud sajandi lõpust hoogustus Tartu üliõpilaste revolutsiooniline liikumine. Progressiivsed üliõpilased võtsid aktiivselt osa 1905. ja 1917. aasta revolutsioonidest.

Tööpunalipu ordeniga Tartu Riiklik Ülikool hindab ja säilitab oma ajaloo eesrindlike traditsioone. Nõukogude võim avas meie ülikoolile enneolematult hoogsa arengu kõigil aladel. Kommunistliku Partei juhtimisel on Tartu Riiklikus Ülikoolis välja kujunenud teaduse, õppimise ja kasvatustöö lahutamatu ühtsus. On tugevnenud meie ülikooli loovad sidemed paljude Nõukogudemaa (aga ka välismaiste) ülikoolide ning teadusasutustega. On asunud ülikooli igati nüüdisaegse materiaalse baasi väljaehitamisele. Nii läheb Tartu Riikliku Ülikooli kümnetuhandeline kollektiiv vastu Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 60. aastapäevale märkimisväärsete saavutuste ja laialdaselt hargnenud ehitustöö tähe all.

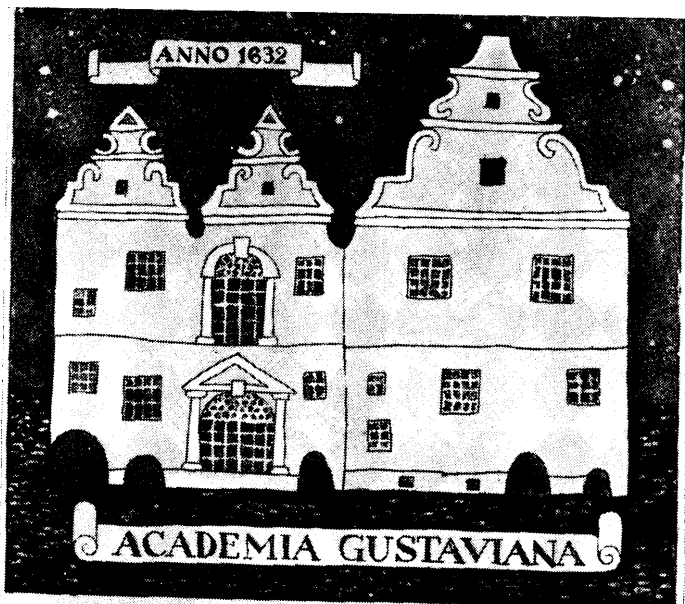
TARTU ÜLIKOOL XVII SAJANDIL

Tartu ülikooli asutamise eellugu ulatub XVI sajandi lõpuveerandisse, mil Tartu oli pärast pikaleveninud Liivi sõda sattunud Poola riigi võimu alla. 1583. aastal saabusid Tartusse jesuiidid, kes rajasid siia esimesed kohalikku tähendust ületavad koolid — algul gümnaasiumi ja 1585. aastal tõlkide seminari. Jesuiitide koolitegevus oli üks osa Liivimaa rekatoliseerimise ulatuslikust plaanist. Nendes koolides võimaldati haridust ka kohalike rahvaste hulgast pärit poistele, et neid hiljem kasutada katoliikliku ideoloogia levitamise huvides.

1625. aastal hõivasid Tartu Rootsi väed. Tänu keskele asendile kujunes Tartust Rootsi võimu peamisi tugipunkte Baltimail. Kuni 1642. aastani oli Tartu ka Liivimaa kindralkuberneri residents ja siin asus kohalik kõrgem kohtuasutus — Tartu õuekohus.

Tol ajal haaras Euroopat usuliste loosungite varjus toimuv 30-aastane sõda (1618—1648). Sõjategevuse kõrval omandas järjest suurema tähtsuse ideoloogiline võitlus, mis kandus ka hariduse valdkonda. Jesuiitide mõju väljajuurimiseks Liivimaal läks Rootsi aadliriigil vaja protestantlikus vaimus koolitatud kirikutegelasi, ametnikke ja arste. Oma mõju avaldas samuti humanismiideede võidukäik Euroopas. Kõik see soodustas uut tüüpi koolide — gümnaasiumide rajamist. 1620. aastatel asutati 3 gümnaasiumi Rootsi emamaal, 1630. aastal Turus ja Tartus ning aasta hiljem Tallinnas. Kuningas Gustav II Adolf laiendas Rootsi riigi ainsa — Upsala ülikooli privileege ja tugevdas professorite koosseisu. Rootsi riigi provintsidis hakati asutama uusi ülikoole: 1632. aastal Tartus, 1640. aastal Turus ja 1668. aastal Taanilt vallutatud Lundis.

Tartu ülikooli loomisel etendas silmapaistvat osa Gustav II Adolphi kasvataja, Upsala ülikooli endine kantsler, Liivimaa kindralkuberneriks määratud Johan Skytte. Uue

ESIMENE ÜLIKOOI TARTUS • ПЕРВЫЙ УНИ-
ВЕРСИТЕТ В ТАРТУ • THE FIRST UNIVERSITY
IN TARTU • DIE ERSTE UNIVERSITÄT IN TARTU

Academia Gustaviana hoone

halduri üks esimesi samme oli asutada Tartusse akadeemiline gümnaasium. Õppetöö korralduselt meenutas tolleaegne gümnaasium pigem ülikooli kui keskkooli: õpetajaid nimetati professoriteks, õpetamine toimus loengute ja dispuutidena ning kool ise jagunes teaduskondadeks. Seega oli akadeemiline gümnaasium omamoodi eelaste ülikoolile.

1631. aastal palus J. Skytte kuningat muuta Tartu gümnaasium ülikooliks. Gustav II Adolf nõustus oma õpetaja ettepanekuga. 20. aprillil 1632 alustati üliõpilaste immatrikuleerimist. 30. juunil 1632 kirjutas kuningas alla Tartu ülikooli asutamise ürikule. Tema nime järgi hakati uut ülikooli nimetama *Academia Gustaviana*.

Ülikool avati sama aasta 15. oktoobril piduliku rongkäigu, aktuse ja jumalateenistusega. Tolleaegse tava kohaselt oli ülikoolis 4 teaduskonda: filosoofia-, usu-, õigus- ja arstiteaduskond. Stuudiumi alustati üldhariduslikus filosoofiateaduskonnas, kus tuli õppida 6 aastat. Spetsialiseerumisele kulus veel 3 aastat, nii et kogu õppeaeg ulatus 9 aastani.

Academia Gustaviana avamisel oli üliõpilaste nimekirjas 65 noormeest. Edaspidi immatrikuleeriti aastas keskmiselt 30—50 üliõpilast, 1632—1656 kokku 1016 üliõpilast. Enamiku moodustasid Rootsist ja Baltimaadelt pärit noormehed, peamiselt linnakodanike, pastorite, osalt ka Rootsi jõukamate talupoegade lapsed. Aadlikke oli vaid 9% üliõpilaskonnast. Nimelt suhtus kohalik aadel eitavalt Tartu ülikooli ning saatis oma pojad meelsamini Saksamaa ülikoolidesse. Rootsi aadel aga eelistas Upsala ülikooli.

Academia Gustavianas töötanud 30 professorit olid enamikus sakslased, kellele lisandusid mõned rootslased. Nimekamad olid teoloog Andreas Virginius, filosoofia-professor M. Savenius ja kreeka ning Ida keelte professor J. G. Gezelius. Mitmed professorid ja ülikooli kasvandikud ilmutasid huvi kohalike rahvaste keele, kultuuri ja ajaloo uurimise vastu.

Ülikooli juures tegutsesid 300—400-köiteline raamatukogu ja trükikoda, mis veerandsajandi jooksul valmistas 717 (peamiselt ladinakeelset) trükist.

Ülikooli majanduslik olukord sõltus riigi valitsuse poolt eraldatud summadest. Lõviosa ülikoolile antud rahast läks professorite palkadeks. Kehvemaid üliõpilasi toetati esialgu tasuta ühisteitlustamisega, hiljem aga 80 stipendiumiga. Akadeemia vajadusteks määratud summad saadi põhiliselt Ingerimaal asuvate riigimõisate sissetulekutest. Üldiselt laekusid ülikooli sissetulekud korralikult, kuid esines perioode, mil professoreil jäi töötasu pikeemat aega saamata. Palka maksti peamiselt teraviljas. Raha anti juhul, kui professoril seisis ees välisreis. Ka ülikooli raamatukogu ei varustatud raamatute ostmiseks mitte metallraha vaid kaeraga, mis XVII sajandil oli üldlevinud maksevahendiks.

1656. aastal puhkenud Vene-Rootsi sõja eest evakueerusid professorid ja enamik üliõpilasi Tallinna. Siinsed linnaisad olid aga ülikooli ületoomise vastu, kartes, et see

võib kujuneda konkurendiks kohalikule gümnaasiumile. Academia Gustaviana kaotas Tallinnas oma staatuse, privileegid ja majanduslikud vahendid. Ülikool hingitses vaid ühes õppetöös kohandatud ruumis 1665. aastani, olles siis sunnitud oma tegevuse katkestama.

Kuna ülikooli hooned Tartus hävisid tulekahjus, otsustasid Rootsi võimud viia ülikool sadamalinna Pärnusse, millel oli soodus mereühendus Rootsiiga. Osa Rootsi ametimehi taotles ülikooli avamist hoopis Riias. Vaidlustele tegi lõpu kuningas Karl XI käsk 1688. aastal, millega ülikooli asukohaks jäeti endiselt Tartu. *Academia Gustavo-Carolina* nimetuse all tuntud ülikool alustas tööd 1690. aasta augustis. Nüüd olid üliõpilased enamikus sakslased, professorid aga rootslased. Õpetust jagati ladina keeles, asjaajamiseks kasutati rootsi ja saksa keelt.

Taasavatud ülikool seisis tõsiste organisatoorsete ja majanduslike murede ees. Aastatel 1690—1710 immatrikuleeriti vaid 586 noormeest, kelledest õppetööl viibis tavaliselt sadakond. Tunduvalt vähenes Rootsist ja Soomest tulnud üliõpilaste hulk. Riigikassa kitsikuse tõttu ei saadud raha õppeinstrumentide muretsemiseks, botaanikaia asutamiseks ning anatoomiasaali ja keemialaboratooriumi ehitamiseks. Ülikooli senat kaalus seepärast akadeemia üleviimist Riiga, Tallinna või Pärnusse. 1699. aasta kevadsuvel andiski uus kuningas Karl XII korralduse lõpetada ülikooli tegevus Tartus ja jätkata seda Pärnus.

Pärnus ootasid lahendamist uued probleemid. Ülikoolile antud hoone ei vastanud täiel määral suurkooli vajadustele. Professoritele ja üliõpilastele ei jätkunud kortereid. Raskusi oli ka toiduainetega. Lisaks kõigele algas Põhja-sõda, mis tühjendas riigikassat sedavõrd, et ei piisanud vahendeid professorite palkadeks. 1700. aasta sügisel katkes ajutiselt õppetöö. Seda jätkati 1701. aasta kevadel, kuid õige väheste üliõpilastega.

Pärast Poltaava lahingut pakiti Academia Gustavo-Carolina arhiiv ja raamatukogu kastidesse ning saadeti Rootsi. 1709/10. aasta talvel ülikool formaalselt veel eksisteeris, kuid ilmselt õppetööd enam ei toimunud.

1710. aasta augustis kapituleerus Pärnu Vene vägedele. Tsaar Peeter I ja Vene väejuhatuse kavatsesid säilitada Liivimaal seni tegutsenud ülikooli, kuhu taheti saata

õppima ka vene noormehi. Seepärast püstitati nõue, et ülikoolis loodaks slaavi keelte professuur.

Paraku puudusid sõjast ja katkust laastatud Pärnus võimalused ülikooli töö jätkamiseks. Kuigi XVIII sajandi vältel tehti mitmeid katseid Liivimaa ülikooli taastamiseks, ei andnud need soovitud tulemusi. 1725. aastal taotlesid Tartu linn ja Liivimaa maanõunike kolleegium ülikooli taasavamist, 1730. aastal tõstasid sama küsimuse Eestimaa ja Liivimaa rüütelkonnad. 1754. aastal pöördus ülikooli asutamise asjus keskvalitsuse poole Pärnu linn ja kirjavahetus selles küsimuses kestis üle 10 aasta. Ülikooli taasavamise eest astus 1772. aastal välja publitsist ja keelemees A. W. Hupel, kes pidas otstarbekaks õpetada kohalikus ülikoolis ka eesti ja läti keelt.

Katariina II plaanitses uute ülikoolide asutamist Pensaasse, Tšernigovisse ja Pihkvasse, milledest viimane pidanuks rahuldama ka Balti kubermangude vajadusi. Liivimaa maapäev taotles aga visalt ülikooli taasavamist Tartus. Nii jäi küsimus ülikooli avamisest ja selle asukohast lahtiseks kuni XVIII sajandi lõpuni.

XVII sajandil ja XVIII sajandi alguses tegutsenud kõrgkoolid olid esimene etapp Tartu ülikooli ajaloos. Kuigi mõlemad akadeemiad seisid eemal kohalikest rahvastest, märgib nende tegevus siiski pikka sammu edasi siinses haridusloos, koolihariduse algete kujundamisel. Ülikoolide tegevuse kaudu jõudsid Baltimaadele tolleaegse teaduse mitmed saavutused ning eesrindlikud humanismiideed. Tartule löid need aastakümned aga ülikoolilinna maine ning traditsiooni.

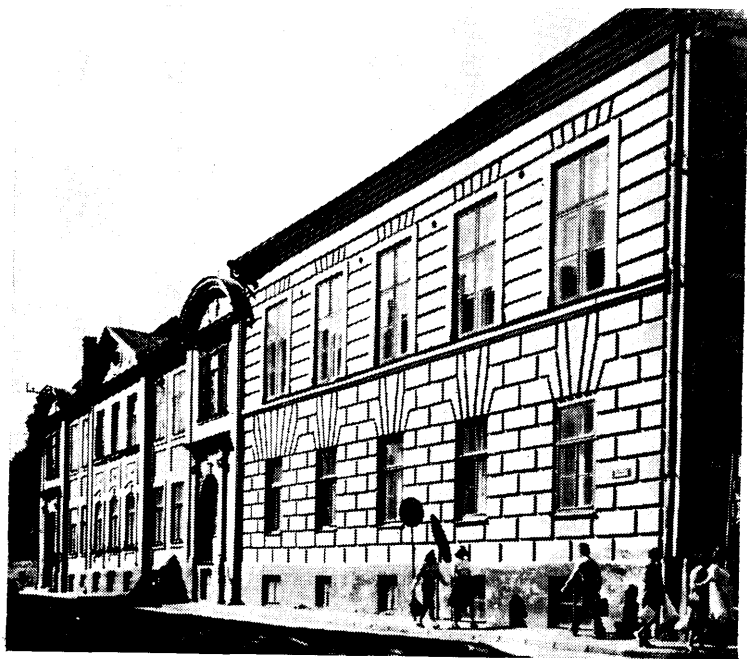
TARTU ÜLIKOOL XIX SAJANDIL

XVIII sajandi lõpul tegutses Venemaal vaid kolm kõrgkooli: ülikool ja Slaavi-kreeka-ladina Akadeemia Moskvas ning Leedu kõrgkool Vilniuses. Venemaa majanduse, halduse ja kultuuri areng nõudsid aga järjest enam kõrgharidusega noori mehi. Pealegi keelasid tsaarivõimud 1798. aastal Vene riigi alamatel õppimise välismaa ülikoolides, et sealne revolutsiooniline vaim ei tungiks tsaaririiki. Sellises olukorras osutus vajalikuks asutada uusi ülikoole. Esimestena taastati ülikoolid Tartus (1802) ja

Vilniuses (1803). Järgmistel aastatel avati ülikoolid Kaasanis (1804), Harkovis (1805), Peterburis (1819) ja mõni aeg hiljem ka Kiievis (1834).

Balti kubermangude ülikooli asukohta arutasid 1798. a. kohalike rüütelkondade esindajad. Kuramaa aadel soovis ülikooli Miitavisse (praegune Jelgava), Liivimaa aadel Tartusse, kuna Eestimaa rüütelkond pakkus välja Pärnut või Paidet. Keiser Paul I otsustas kolme kubermangu keskel paikneva, küllaltki tervisliku kliimaga Tartu kasuks. Kuid Kuramaa mõisnike mõjutusel andis ta uue korralduse avada ülikool siiski Miitavis. Seda käsku ei jõutud aga ellu viia. Keiser Paul I tapeti 1801. aastal ja tema järglane Aleksander I jäi Tartu juurde.

1802. aasta 21. aprillil (vkj.) avatigi Tartu ülikool piduliku aktusega praeguse peahoone kõrval asuva riiginõunik M. Bocki maja ülemisel korrusel. Esialgu allus

Selles majas avati 1802. aasta kevadel Tartu ülikool

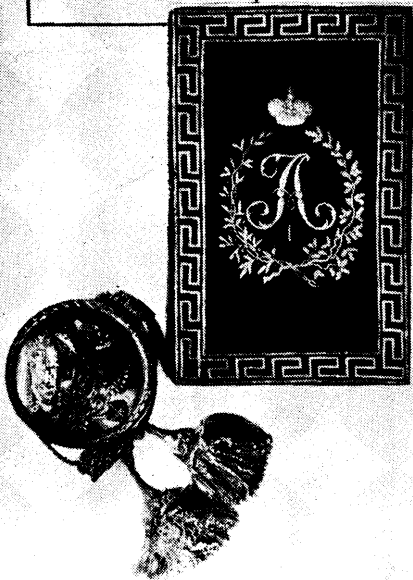
G. F. Parrot

ülikool *Landesuniversität*'ina kohalikele rüütelkondadele, kes püüdsid Tartu ülikooli kasutada kitsalt oma klassi huvides. Füüsikaproffessori G. F. Parroti (1767—1852) ja vabameelsete vaadetega kuraatori F. M. Klingeri (1752—1831) tegevuse tulemusena vabastati Tartu ülikooli 1802. aasta lõpul kohaliku aadli eestkoste alt ja allutati Peterburi rahvahariduse ministeeriumile. Sellega suurenes tunduvalt Tartu ülikooli tähendus kogu Vene riigi teadus- ja hariduselule. Keskvallitsus eraldas äsjaavatud ülikoolile küllaltki suured summad ehitustöödeks ja õppeinventari muretsemiseks.

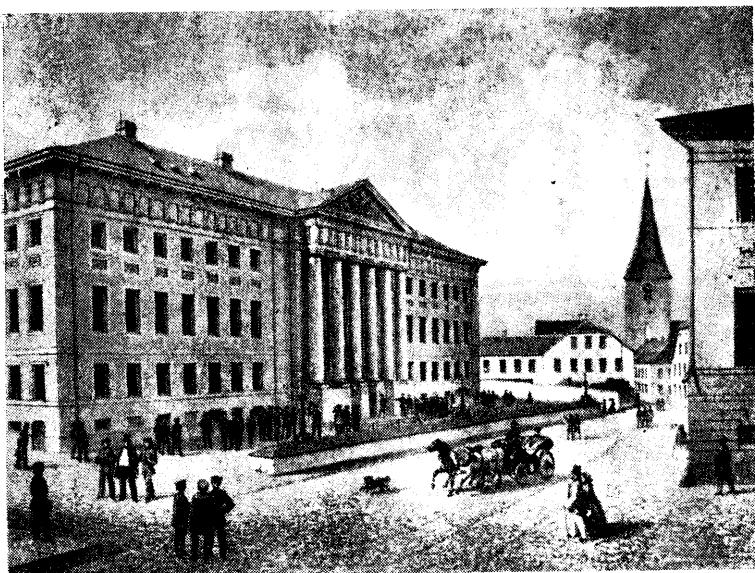
Ülikool vajab hooneid õppe- ja teaduslikuks tööks, kortereid professoreile ja ametnikele, peavarju järjest kasva-

**БОЖЕЮ МИЛОСЕРДИЮ
ИМПАТОРЪ ПЕРВЫЙ
И ЦАРИСЯ СЕИМЕРЖЕДЪ
ВСЕРОССИЙСКИИ**

Въспомогательный текст, вероятно содержащий детали указа или условия предоставления права на обучение в высшем учебном заведении. Текст написан в старославянском или церковнославянском стиле.

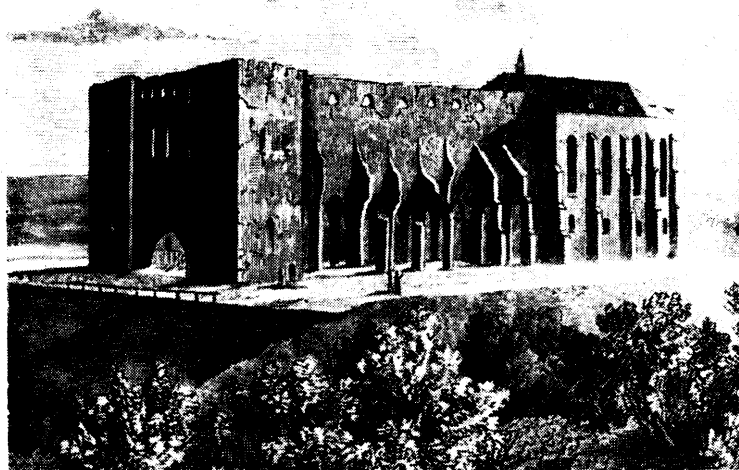
Keiserliku Tartu ülikooli asutamise akt

Ülikooli peahoone XIX s. esimesel poolel

vale üliõpilaskonnale. Nende vajaduste rahuldamine kujunes pöördepunktiks Tartu linna arengus. Ülikooli hoonete ehitamist juhtis arhitekt J. W. Krause (1757—1828). Toomemäe jalamile püstitati klassitsistlikus stiilis esinduslik peahoone, mis valmis 1809. aastal. Toomemäele kerkisid tähetorn, anatoomikum ja kliinikud. Toomkiriku varemete idaosa ehitati ümber ülikooli raamatukoguks. Seni korrastamata seisnud võsastunud Toomemäge hakati kujundama ülikooli pargiks.

Taasavatud ülikool alustas tööd arsti-, õigus-, usu- ja filosoofiateaduskonnaga. Üliõpilaste arv oli esialgu tagasihoidlik: 1802. aastal vaid 46, 1815. aastal 238 ja 1827. aastal 452. Erinevalt teistest tsaaririigi ülikoolidest oli Tartus õppe- ja asjaajamise keeleks saksa keel. Rõhuv enamik üliõpilasi olid baltisaksa linnakodanike, vaimulike ja aadlike pojad. Hoopis vähem oli mujalt Venemaalt tulnud. Välismaalasi õppis Tartus vaid üksikuid. Eestlaste ja lätlaste osa üliõpilaskonnas hakkas märgatavaks muutuma alles 1870. aastail.

Ülikooli raamatukogu XIX s. algul

Ülikool ning üliõpilased andsid Tartule suurel määral ilmet. See toimus nii teaduslike uurimuste ja õpingute kaudu kui üldise vaimse meelelaadi loomisega, aga ka üliõpilaste silmatorkava riietuse ning väljakutsuva käitumise, joomingute ja duellidega, mis tõid kaasa arvukalt pahandusi.

XIX sajandi alguses kestis studium kolm aastat, mille vältel üliõpilastel tuli loenguid kuulata. Alles 1817. aastast hakati ülikooli lõputunnistuse saamiseks nõudma ühe suulise ja ühe kirjaliku eksami õiendamist. Eksamitega lõpetanule anti gradueeritud üliõpilase nimetus, millega kaasnes õigus astuda riigiteenistusse. Hiljem pikenes studium neljale, arstiteaduskonnas viiele aastale. Kuid paljud tudengid ei jõudnud ettenähtud ajaga ülikooli lõpetada — liialt palju aega nõudis tolleaegsele üliõpilaselule omane «tormlemine ja tunglemine». Siiski leidis arvukalt tõsise töössesuhtumisega noormehi, kes õppejõudude poolt innustatuna süvenesid õpingutesse ja uurimis-

töösse ning kelle hilisemad teadusalased saavutused tõid Tartu *alma mater*'ile au ja tunnustust. Eriti tihedad sidemed kujunesid Tartu ülikoolil Peterburi Teaduste Akadeemiaga.

Juba mõne aastakümnega kujunes Tartu ülikool Peterburi Teaduste Akadeemia ning Moskva ülikooli kõrval üheks tähtsamaks teadus- ja hariduskeskuseks Venemaal. Mitmed XIX sajandi algupoolel Tartus tegutsenud teadusmehed on oma nime kirjutanud ülikooli ajalukku teadlaste-organisaatoritena. Kõrgelt hinnatakse prantsuse päritoluga ühiskonnategelast ja füüsikaprofessorit **Georg Friedrich Parrotit**, Tartu ülikooli esimest rektorit ja selle palgejoonte kujundajat. G. F. Parroti füüsikaalased uurimused tõid talle 1826. a. akadeemiku nimetuse. Tema meisterlikult esitatud loengud olid ühed kõige hinnatumad ülikoolis.

Ülikooli põhikirja koostamisest ja *alma mater*'i juhtimisest humanistlikus vaimus võttis osa filoloogia- ja kunstiajaloo professor **Johann Karl Simon Morgenstern** (1770—1852). See õpetlane töötas Tartu ülikoolis ligemale 40 aastat, oli ülikooli raamatukogu esimene ja kauaegne direktor ning kunstimuseumi asutaja ja juhataja. Ülikooli raamatukogu, kus 1802. a. leidus vaid 3000 köidet, muutus tema käe all peagi Baltimaade suurimaks. K. Morgenstern oskas küllaltki piiratud summade eest hankida (põhiliselt välismaal toimunud oksjonitelt) arvukalt teaduslikku kirjandust. Ülikooli patrioodina parandas ta oma 12000-köitelise raamatute ning käsikirjade kogu ja rikkaliku kunstikogu Tartu ülikoolile.

Tartu ülikooli kasvandik, astronoom ja geodeet **Friedrich Georg Wilhelm Struve** (1793—1864) töötas Tartus 26 aastat astronoomiaprofessorina ning juhatas 21 aastat siinset tähetorni. Tema teadusliku ja organisatsioonilise töö tulemusena kujunes Tartu tähetorn 1820—1830. aastatel üheks tähtsamaks astronoomiakeskuseks kogu maailmas. Tähetornile muretsetud tolleaegse suurima pikksilma — Fraunhoferi refraktori abil mõõtis Struve esimesena tähe kauguse maast ning uuris süstemaatiliselt kak- sik- ja mitmiktähti. Talle usaldati Venemaa suurima ning moodsaima Pulkovo observatooriumi rajamise juhtimine. Pärast Pulkovo observatooriumi valmimist oli F. G. W. Struve 22 aastat selle direktor. Tema õpilasi töötas aga kõigis Venemaa observatooriumides.

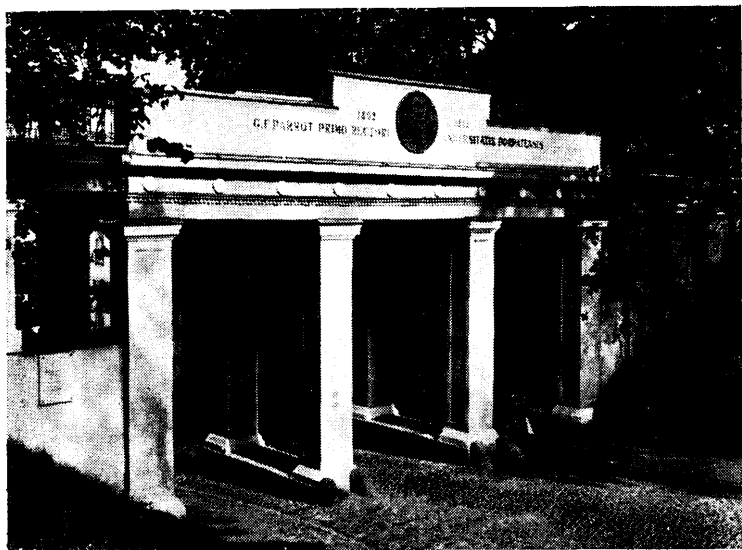
F. G. W. Struve

Tähetorn Toomel XIX s. algul

Samaaegselt eelmainitud teadusmeestega õpetas Tartu ülikoolis botaanikat ja juhatas botaanikaaeda **Carl Christian Friedrich Ledebour** (1785—1851), kelle veerandsajandise tegevusaja vältel sai Tartu ülikooli botaanikaaed tuntuks kogu teadusmaailmas. Ledebour koostas esimese täielikult avaldatud Venemaa flora ja tõi oma ekspeditsioonidelt Altaisse ning Siberisse ülikooli botaanikaaeda sadu liike taimi, mida seni botaanikaaedades ei kasvatatud. Paljud neist taimedest levisid just Tartu kaudu Euroopa teistesse botaanikaaedadesse.

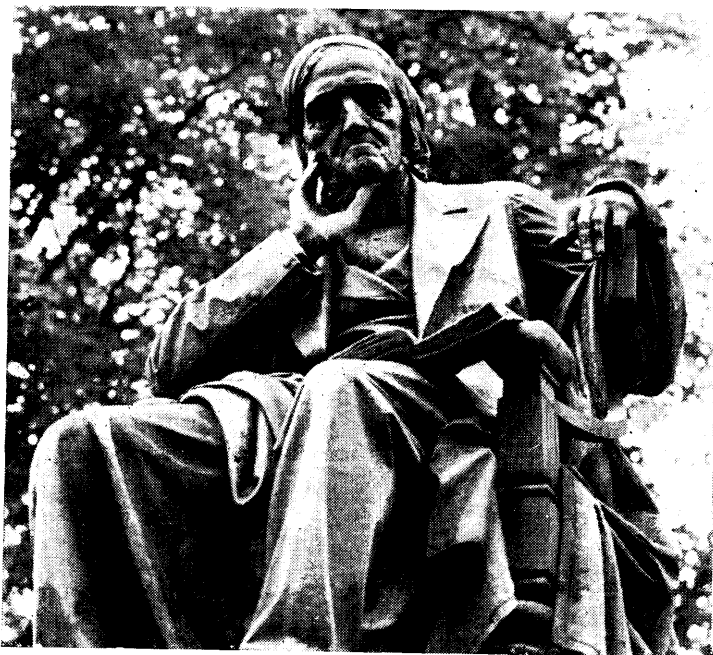
XIX sajandi esimesel poolel Tartu ülikoolis tarkust jaganud professoritest on õige mitmed pälvinud laialdase tunnustuse oma teaduslike saavutustega. Ajaloolane **Johann Philipp Gustav Ewers** (1781—1830), kes aastatel 1818—1830 oli valitud rektori kohale, uuris põhjalikult Vene riigi ja õiguse ajalugu. Tema seisukohtadel «Vene õiguse» tekke kohta oli suur mõju hilisematele vene kodanlikele ajaloolastele. J. P. G. Ewersi küllaltki vabameelsetest vaadetest annavad tunnistust tema nõudmised parandada eesti talurahva olukorda.

G. F. Parrotile pühendatud Inglisild Toomel

Aastatel 1835—1837 oli Tartu ülikooli arhitektuuriprofessoriks **Moritz Hermann Jacobi** (1801—1874), tuntud füüsik ja elektrotehnikateadlane, galvanoplastika avastaja ja elektrimootori konstrueerija. Tartule on M. H. Jacobi jätnud Inglisilla, mis ehitati tema projekti alusel. Tartus avastas ta ka galvanoplastika.

Ülikooli kasvandikest töid oma *alma mater*'ile au ja tunnustust eelkõige arstiteaduskonna lõpetanud. 1810—1814 õppis Tartus hilisem silmapaistev loodusteadlane, embrüoloogia rajaja **Karl Ernst Baer** (1792—1876). 1817—1837 õpetas ta zooloogiat ja anatoomiat Königsbergi ülikoolis. Seejärel töötas K. E. Baer Peterburi akadeemia liikmena Venemaal, võttis osa mitmetest loodusteaduslikest ekspeditsioonidest ja pani aluse kalandusbioloogilisele uurimistööle Venemaal. Vanuigi tuli ta taas Tartusse, vaiksesse linna suure teadusliku raamatuko-

Fragment K. E. Baeri mälestussambast Toomel

guga. Siin elas ta oma elu viimased aastad, siia on ta ka maetud.

Arstiteaduskonna lõpetas ka **Vladimir Dal** (1801—1872), kes saavutas kuulsuse keeleteadlase ja etnograafina. Dali koostatud vene keele seletav sõnaraamat pole oma tähendust kaotanud tänapäevani. Teine Tartu ülikoolist võrsunud kuulus keelemees **Ferdinand Johann Wiedemann** (1805—1887) lõpetas 1826. aastal õigusteaduskonna, omandas täiendavalt vanade keelte õpetaja kutse ning pälvis akadeemiku nimetuse soome-ugri rahvaste keelte uurimisega. Wiedemanni «Eesti-saksa sõnaraamat» sisaldab seni ulatuslikema kogu rahvakeelset fraseoloogiat ning murdesõnavara.

Omanimeliste seaduste kaudu on saanud Tartu ülikooli kasvandikest kuulsaks füüsik **Heinrich Friedrich Emil Lenz** (1804—1865) ja keemik **Germain Henri Hess** (1802—1850), kes mõlemad õppisid ülikoolis 1820. aastate esimesel poolel ning kes hiljem valiti Peterburi Teaduste Akadeemia liikmeiks.

Aastatel 1828—1839 tegutses Tartu ülikooli juures Professorite Instituut, kus valmistati ette õppejõude teistele Venemaa ülikoolidele. Instituuti võeti vastu ülikooliharidusega isikuid. 22-st lõpetanust olid nimekamad eksperimentaalfüsioloogia rajajaid Venemaal, hilisem Moskva ülikooli professor **Aleksei Filomafitski** (1807—1849) ning silmapaistev kirurg **Nikolai Pirogov** (1810—1881). Pirogov tuli Tartusse 18-aastase noorukina, olles lõpetanud Moskva ülikooli. Professor J. Moyeri juhendamisel valmis Pirogovil väitekiri, mida ta kaitses 22-aastasena. Pärast enesetäiendamist välismaal töötas N. Pirogov viis aastat kirurgiaprofessorina Tartus ja seejärel 15 aastat Peterburis. N. Pirogov oli anatoomilis-eksperimentaalse suuna rajaja kirurgias. Ta pani aluse topograafilisele anatoomiale ja nüüdisaegsele välikirurgiale, oli esimene Venemaal, kes operatsioonidel kasutas eeternarkoosi. Pirogovi neljaköiteline topograafilise anatoomia atlas sai tuntuks kogu maailmas.

Kõrgelt tuleb hinnata Tartu ülikooli panust mitme Venemaa rahva kultuuri arengusse. Tartus said kõrgema hariduse paljud demokraatlikud ühiskonnategelased, elukutselt kooliõpetajad, arstid, juristid, agronoomid ja teisedki. Tartus õppis armeenia rahva suur poeg, pedagoog ja kirjanik, uue armeenia kirjakeele ja kirjanduse rajaja

N. Pirogovi mälestussammas

Hatšatur Abovjan (1805—1848). Abovjan otsekui avastas Tartu ülikooli armeenia intelligentsile. Alates Abovjani õpiaastaist (1830—1836) kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini omandas Tartus kõrgharidust üle veerandtuhande armeenia noormehe, kes etendasid märkimisväärsel osa Armeenia kultuuriloos.

XIX sajandi esimesel poolel õppis Tartu ülikoolis üksikuid eestlasi ja lätlasi, kes ka haritud meestena jäid oma rahva poegadeks, pühendades jõu ja oskused rahva hüvanguks. Nende hulka kuulusid ülikoolis arstikutse

omandanud **Friedrich Robert Faehlmann** (1798—1850) ja **Friedrich Reinhold Kreutzwald** (1803—1882). Mõlemad mehed leidsid oma kutsumuse eesti rahvaluule ja kirjanduse valdkonnas ning neist kujunesid silmapaistvad demokraatlikud valgustajad. Fr. R. Faehlmanni algatusel rajati 1838. a. Opetatud Eesti Selts, mis tegeles eesti rahva vaimumaaailma ja keele uurimisega. Lühemat aega õppis Tartus maarahva laulik **Kristian Jaak Peterson** (1801—1822).

Sajandi keskpaiku õppis Tartu ülikoolis mitmeid hilisemaid läti rahvusliku liikumise juhte. **Krišjānis Valdemārs** (1825—1891) ründas ühiskonnategelase ja ajakirjanikuna Balti erikorda, andes eeskuju ja indu C. R. Jakobsonile ning teistele eesti rahvusliku liikumise demokraatliku suuna tegelastele. Ajakirjanikuna tegi endale nime folklorist ja kirjanik **Krišjānis Barons** (1835—1923), kes viis XIX sajandi teisel poolel jõudsalt edasi läti rah-

Fr. R. Faehlmanni portreebüst

valaulude kogumist ja publitseerimist. Tartus omandas kõrgema pedagoogilise hariduse noorlätlaste juhte **Atis Kronvalds** (1837—1875).

Märkimisväärne oli Tartu ülikooli tegevus keskhariduse edendamisel. 1803.—1837. aastani juhtis ülikooli koolikomisjon kogu Tartu õpperingkonna hariduselu. Neil aastatel pandi alus 4 uuele gümnaasiumile ja 16 kreiskoolile. Keskkooliõpetajate ettevalmistamiseks tegutses ülikooli juures õpetajate instituut. Alghariduskoolide pedagoogide koolitamiseks rajati Tartusse 1828. aastal õpetajate seminar. Seegi toimus ülikooli algatusel.

XIX sajandi esimene pool oli Tartu ülikoolile hoogsa arengu aeg. Seni peaaegu tundmatu provintslik Tartu muutus tänu ülikoolile silmapaistvaks hariduse ning teaduse keskuseks, kuhu kogunes õpetlasi ja õpihimulisi noori nii lähedalt kui kaugelt.

Koos kapitalismi arenemisega kasvas Vene riigis vajadus kõrgharidusega kaadri järele. See kajastus ka Tartu ülikooli tegevuses XIX sajandi teisel poolel. 1850. aastal jaotati laia profiiliga filosoofiateaduskond ajalookeele- ja füüsika-matemaatikateaduskonnaks. Üliõpilaste arv, mis sajandi keskel ulatus kuuesajani, hakkas jõudsamalt kasvama 1870. aastatel ja ületas 1880. aastate alguses 1200 piiri.

Üliõpilaselus püüdsid anda tooni baltisaksa korporandid. Korporantide katsed säilitada «Dorpati universiteedis saksa kombeid ja saksa iseloomu», mis olid tihedasti põimunud tagurliku feodaalse ideoloogiaga, viisid konfliktideni eelkõige eestlastest ja lätlastest üliõpilastega. Paljud neist võtsid 1870.—1880. aastatel osa kodanlik-rahvuslikust liikumisest, mis taotles võrdseid õigusi kohaliku rahva keelele ja kultuurile. Ülikoolis õppis ka revolutsiooniliselt meelestatud vene, ukraina, poola, leedu ja teistest rahvustest üliõpilasi. Nimelt lubas tsaarivalitsus mõnedel teistest ülikoolidest poliitilistel põhjustel väljaheidatud noortel jätkata õpinguid Tartus. 1870. aastatel ja 1880. aastate algul levisid üliõpilaste hulgas narodniklikud vaated ning tutvuti sotsialistlike ideedega. Poola ja vene üliõpilaste illegaalses ringis õpiti tundma K. Marxi «Kapitali».

Ülikooli kasv nõudis uute hoonete püstitamist. 1856—1859 lisandusid peahoonele kahekorruselised tiibhooned ja nende vahele ehitatud ülikooli kirik. Sajandi lõpupoole

W. Ostwaldi bareljeef

paranes tunduvalt arstiteaduskonna baas: laiendati Toome kirurgiakliinikut, ehitati Uus Anatoomikum, majad silmakliinikule ning vaimu- ja närvihaiglale. Arstiteaduskonnal oli õppe- ja teadusliku töö tarvis 8 instituuti, 7 kliinikut ja kliiniline apteek. See võimaldas teaduskonnal püsida aja nõuete tasemel nii uute medikute ettevalmistamisel kui teadusliku töö arendamisel.

Arstiteaduskonna lõpetanu **Nikolai Lunin** (1853—1937) avastas ülikooli juures töötades 1880. aastal eluks vajalikud ühendid, mida hiljem hakati nimetama vitamiinideks. 1852. aastal tuli Kaasanist Tartusse tagasi keemik, farmatseut ja botaanik **Carl Claus** (1796—1864), kes plaahtinametalle uurides oli avastanud uue elemendi — ruteeniumi. Tartu ülikoolis õpetas professor Claus 12 aastat. 1847. aastal Tartu ülikooli farmakoloogiaprofessoriks saanud ja sel kohal 20 aastat töötanud **Rudolf Buchheim** (1820—1879) asutas Tartus maailma esimese eksperimentaalfarmakoloogia laboratooriumi. 30 aastat (1864—1894) õpetas Tartus farmatseut **Johann Georg Dragendorff** (1836—1898), kes rajas siin originaalse farmaatsiakoolkonna. Tartus omandas kõrghariduse ja töötas mõnda

aega eradotsendina silmapaistev keemik **Wilhelm Ostwald** (1853—1932), füüsikalise keemia rajajaid. Tema teeneid teaduses märgiti 1909. aastal Nobeli preemiaga.

Venemaa teaduskeskustes tunti hästi Tartu keemiaprofessori **Carl Ernst Heinrich Schmidt** (1822—1894), botaanikaprofessorite **Alexander Bunge** (1803—1890) ja **Edmund Russowi** (1841—1897), kirurgiaprofessori **Ernst Bergmanni** (1836—1907) jt. töid. Kümne aasta vältel (1883—1893) luges Tartus ligemale 30 loengukursust tuntud poola keeleteadlane **Jan Baudouin de Courtenay** (1845—1929), võrdlev-ajaloolise keeleteaduse esindaja, nüüdisfonoloogia eelkäijaid.

Hoopis raske oli töötada neil teadlastel, kes julgesid avalikult väljendada oma demokraatlikke tõekspidamisi. Nii sunniti 1864. aastal ülikoolist lahkuma Darwini õpetuse vaimus õpetanud professor **Matthias Jakob Schleiden** (1804—1881).

Umbusklikult suhtuti slaavi filoloogia professorisse **Aleksandr Kotljarevskisse** (1837—1881), kes üliõpilasaastail Moskvast oli olnud seotud revolutsioonilis-demokraatlike ringkondade ja N. Tšernõševskiga. Andekas uurija A. Kotljarevski pani Tartus aluse slaavi filoloogia uurimisele. Keeleteadlastest väärib esiletõstmist veel filoloogiadoktor **Mihkel Veske** (1843—1890), kel võimaldati õpetada eesti keelt vaid lektori ametikohal. Mõlemad filoloogid olid sunnitud otsima vabamaid töövõimalusi — Kotljarevski tegi seda Kiievis, Veske Kaasanis.

TARTU ÜLIKOOI XIX SAJANDI LÕPUL JA XX SAJANDI ALGUSES

Tsaristliku reaktsiooni üldise pealetungi olukorras viidi aastatel 1889—1895 Tartu ülikoolis läbi ülikoolireform. Saksa õppekeelega *Universitas Dorpatensis*'est sai vene õppekeelega *Universitas Jurjevensis*, kuivõrd Tartu ametlik nimetus muudeti Dorpatist Jurjeviks. Kaotati ülikooli autonoomia ja akadeemilised vabadused. Rektori, dekaanide ja professorite valitavus asendati kõrgemalt poolt määramisega. Kogu suurkooli tegevus reglementeeriti, ametlike ettekirjutuste täitmist kontrolliti rangelt. Semestri õppemaks tõsteti 10 rublalt 25 rublale. Likvideeriti

ülikooli kohus. Üliõpilasorganisatsioonide tegevus keelati, samuti üliõpilaste koosolekud ja kokkutulekud. Üliõpilastelt hakati nõudma vormi — sinise kraega tumerohelise kuue kandmist. Vabameelsete ja revolutsiooniliste ideede tungimise vastu akadeemilise noorsoo hulka pidi võitlema üliõpilaste inspeksioon.

Reformiga kaasnesid olulised nihked ülikooli korralduses. Järsult suurenes arstiteaduskonna erikaal, kus õppis nüüdsest ligi pool üliõpilaskonnast. Õigusteaduskonnas hakati Balti eriõiguse asemel õpetama kogu tsaaririigis kehtivaid seadusi. Siin studeeris umbes veerand üliõpilaskonnast. Tunduvalt vähem oli üliõpilasi ülejäänud kolmes teaduskonnas, sealhulgas ka endiselt saksakeelses ja -meelses teoloogiateaduskonnas.

Vaatamata tsarismi tagurlikele taotlustele, oli reformil ka positiivseid jooni. Keelebarjääri kadumisega toimusid olulised muudatused üliõpilaste koosseisus. Baltisaksa ringkonnad boikoteerisid «russifitseeritud universiteeti». Tartust lahkus arvukalt sakslastest õppejõude ning üle 500 üliõpilase, kes enamikus jätkasid õpinguid välismaal. Üliõpilaste arvu taastamiseks lubas tsaarivalitsus võtta Tartu ülikooli ka I järgu vaimulike seminaride lõpetanuid tingimusel, et nad sooritavad täiendavad sisseastumiseksamid vanades keeltes. Seda võimalust kasutati ohtralt ja XX sajandi alguseks moodustasid seminaristid üliõpilaskonnast peaaegu poole.

Kuna seminaristid pärinesid põhiliselt elanikkonna vaesematest kihtidest, olid nad sageli häälestatud opositsiooniliselt kehtiva korra suhtes. Mõned neist olid tutvunud marksismiga ja osa võtnud revolutsioonilisest liikumisest. Pealegi lubati Tartus jätkata õpinguid ka neil noormees- tel, kes olid poliitilistel põhjustel teistest Venemaa ülikoolidest välja heidetud. Tsaarivõimud lootsid, et vähese töölisklassiga väikekodanlikus linnas puuduvad tingimused revolutsiooniliseks tegevuseks. Tegelikult kujunes Tartu, tänu siia saadetud vene ja teistest rahvustest üliõpilastele, üheks revolutsioonilise liikumise keskuseks Baltimaadel.

Klassi- ja rahvussuhted olid Tartu ülikoolis küllaltki teravad. Balti aadlike pojad suhtusid varjamatu üleolekuga vene, eesti ja läti üliõpilastesse, kel polnud ei kõrget päritolu ega rahakaid vanemaid. Otseselt püüti takistada eesti üliõpilaste organiseerimiskatseid. 1870. aastast

oli Tartus tegutsenud Eesti Üliõpilaste Selts, mis koon-
das toleaegeid väheseid eestlastest üliõpilasi ning püü-
dis kaasa aidata rahvuskultuuri arendamisele. Eesti Üli-
õpilaste Selts korraldas rahvaluule kogumist ja kodu-uuri-
mist, andis välja oma albumit ning pani aluse täieliku
eestikeelse raamatukogu loomisele. Vaadeldaval perioodil
tugevnesid EÜS-is reaktsioonilised natsionalistlikud joo-
ned.

Ülikoolis õppimine oli jõukohane ikkagi vaid jõukate
vanemate lastele. Lisaks korralisele semestri õppemaksule
tuli tasuda veel honorari professoreile loengute ja praktiku-
mide eest. Küllaltki palju nõuti üüri toanurga eest. 1904. a.
valmis 156 üliõpilasele määratud esinduslik ühiselamu
(praegune Riikliku Ajaloo Keskarhiivi hoone J. Liivi t. 4),
kuid rangete sisekorra eeskirjade tõttu ei olnud ühiskodu
üliõpilaste hulgas kuigi populaarne.

Materiaalne kitsikus kujunes paljudele takistuseks üli-
koolis õppimisel. Aastatel 1896—1916 lahkus Tartu üli-
koolist ligi 18000 üliõpilast, neist vaid $\frac{1}{3}$ seoses ülikooli
lõpetamisega. Stipendiume said umbes 100 üliõpilast. Pal-
jud püüdsid õpingute kõrval töötada, kuid väikeses Tar-
tus oli lisateenistuse leidmine küllaltki raske.

Sellises olukorras muutus XIX sajandi lõpul ja XX sa-
jandi alguses üliõpilasliikumine laiahaardelisemaks ning
revolutsiooniliselt sihikindlamaks. Märkatavalt tugevnes
marksistlike ideede mõju. 1890. aastatel juhtis üliõpilaste
marksistlikku ringi õigusteaduskonnas õppiv **Virgili Šant-
ser** (1867—1911) (hüüdnimega Marat), hilisem Odessa ja
Moskva bolševike juht. 1900. aasta lõpul hakkas Tartu
ülikooli arstiteaduskonnas õppima V. I. Lenini noorem
vend **Dmitri Uljanov** (1874—1943), kes revolutsioonilise
tegevuse pärast oli välja heidetud Moskva ülikoolist. Tar-
tus õppimise ajal oli D. Uljanov kirjavahetuses V. I. Le-
niniga ja N. Krupskajaga. Tema kaudu said siinsed üli-
õpilased teada mitmest V. I. Lenini tööst.

Laialdased üliõpilasrahutused toimusid Tartus 1899. ja
1901. aastal, eriti aga revolutsioonilisel 1905. aastal. Üli-
õpilaste protestistreikide tõttu ei peetud 1905. aastal pea-
aegu üldse loenguid. Kuigi korporandid püüdsid streiki
nurja ajada, jäi peale revolutsiooniliste üliõpilaste seisu-
koht. Korduvalt korraldati ülikoolis ja väljaspool seda üli-
õpilaste miitinguid ning demonstratsioone. Revolutsiooni
kõrgperioodil avati aula rahvale miitingute pidamiseks.

D. Uljanov

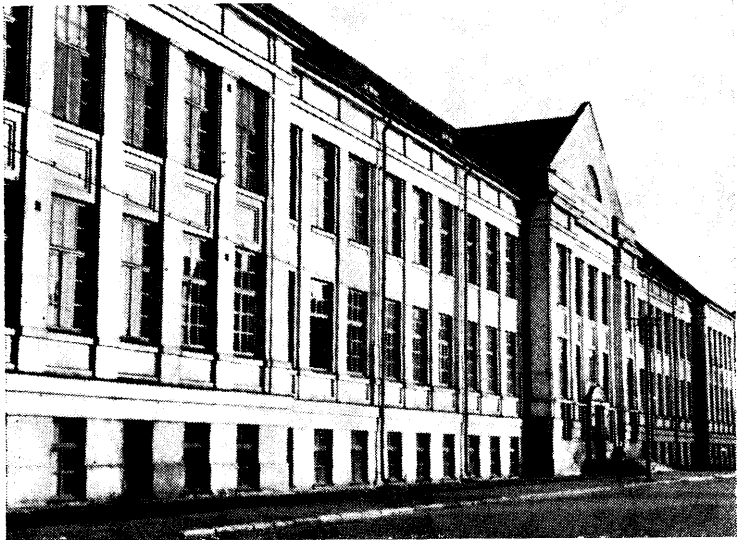
Siin toimus 1905. aasta novembri lõpul üle-eestiline rahvaasemike koosolek, mida juhtisid bolševikud H. Pöögemann, J. Sihver ning kirjanik E. Vilde.

1905. aasta lõpul algas reaktsiooni pealetung. Valitsus sulges ajutiselt kõik kõrgkoolid. Tartu ülikooli nõukogu keelas ülikoolis igasugused koosolekud. Kohalik aadel juhtis karistussalkade tähelepanu asjaolule, et Tartu ülikool on ohtlik vabadusideede levitaja. Peahoones ja ühiselamus viidi läbi põhjalik läbiotsimine, arreteeriti üliõpilasi ja üks õppejõud. Revolutsiooni kõrgperioodil ülikoolile lubatud autonoomia jäi tegelikult ellu rakendamata.

1905. aasta sügisel asus rektor J. Passek koos ülikooli nõukoguga seisukohale, et Tartu ülikooli võib edaspidi võtta vabakuulajatena ka naisi. 1907. aastaks oli naisivabakuulajaid juba üle 100, nende hulgas ka mõned eestlannad. Seega oli Tartu ülikool üks esimesi kõrgkooli Venemaal, mis avas oma ukseid naistele. 1908. aastal aga keelas tsarism naiste võtmise vabakuulajateks, nõu-

sid loengud juba õppivate naiste kõrvaldamist ülikoolist. Rektor J. Passek anti kohtu alla «võimupiiride ületamise eest». Tänu naiste vastuaktsioonile lubas Nikolai II «armulikult» juba vastuvõetuil õpinguid jätkata. Arvestades neidude suurt huvi kõrghariduse vastu, asutati 1908. aastal Tartusse kaks uut, peamiselt naistele mõeldud kõrgkooli. Need olid kirurgiaprofessor M. Rostovtsevi algatatud Tartu eraülikooli kursused arsti- ja füüsika-matemaatika-teaduskonnaga ning professor A. Jassinski rajatud ajaloo-keeleteaduslikud naiskursused. Mõlemad eraülikoolid liideti hiljem Tartu ülikooliga.

Õppetöö jätkus ülikoolis alates 1906. aasta sügisest. Üliõpilaste väljaastumised ei omandanud enam 1905. aasta hoogu. 1908. aastast piirasid võimud I kursustele võetavate üliõpilaste arvu, põhjendades seda ülikooli ülekoormatusega. Osaliselt pidas see väide paika. Üliõpilaste arv saavutas tsaariaegses Tartu ülikoolis kõrgpunkti 1909. aastal 2815 isikuga. Siitpeale algas aeglane langus, nii et 1914. aastal oli üliõpilasi 2333. Õppejõudude arv aga küündis vaevu sajani. Õpperuumide nappuse tõttu toimu-

Muuseumide hoone Vanemuise (Aia) tänaval

sid loengud varavalgest hilisõhtuni. Teravalt kerkis päevakorda ülikoolile uute hoonete ehitamine.

Arstiteaduskonna tarvis ehitati Esimese maailmasõja eel Maarjamõisa väljadele ajakohased kliinikute korpused. Aia (Vanemuise) tänavale kerkis ülikooli muuseumide avar hoone. See oli tõhus lisa ülikooli materiaalsele baasile, kuid maailmasõja puhkemise järel läksid kõik need majad sõjaväehaiglatele.

Ülikoolireform oli toonud kaasa olulisi muudatusi õppejõudude rahvuslikus koosseisus. Kiiresti kasvas venelastest professorite arv. 1901. aastal oli õppejõudude hulgas 44 venelast, 16 baltisakslast, 5 sakslast Venemaa sisekubermangudest ja 5 välismaalast. Ka mõned eestlased (K. A. Hermann, A. Paldrock, H. Koppel) ja lätlased olid pääsenud õppejõududeks.

Märkimisväärsed olid ülikooli saavutused ka teaduse arendamisel. 1893. aastast anti välja Tartu ülikooli «Teaduslikke toimetusi». Neis avaldati ülikoolis tehtud uuringuste tulemusi.

Arstiteaduskonna õppejõududest oli tuntuim professor

Vana Anatoomikum Toomel

N. Burdenko portreebüst

August Rauber (1841—1917), kes pani aluse eeskujulikult sisustatud anatoomia õppemuuseumile Vanas Anatoomikumis. Üldtuntuks said A. Rauberi «Inimese anatoomia käsiraamat» ning tema arvukad teaduslikud tööd anatoomiast, embrüoloogiast ja antropoloogiast.

1906. aastal lõpetas Tartu ülikooli arstiteaduskonna **Nikolai Burdenko** (1876—1946), kes kolme aasta pärast kaitses doktoriväitekirja ja 1911. aastal oli juba kirurgia-professor. Tartus tehtud ulatuslikud kliinilis-eksperimentaalsed uurimused panid aluse N. Burdenko teadlasemaile, mis viis ta hiljem nõukogude kirurgide esiridadesse ja NSV Liidu Arstiteaduse Akadeemia esimese presidendini ning Nõukogude Armeed peakirurgi kohale.

Kaks aastakümnet töötas professorina ja botaanikaiaia

direktorina taimesüstemaatik ja taimogeograaf **Nikolai Kuznetsov** (1864—1932), hilisem silmapaistev nõukogude teadlane. Tema ajal oli Tartu ülikool tähtsamaid taimogeograafia uurimiskeskusi Venemaal. 1915. aastast oli N. Kuznetsov Krimmi ülikooli rektor ja kuulsa Nikita botanikaia juhataja.

Tartu ülikooli kasvandik, keemik **Gustav Tammann** (1861—1938), kes 1892—1902 oli Tartu ülikooli professor, sai teadusmaailmas tuntuks füüsikalise-keemilise analüüsi ühe rajajana. 1903. aastast töötas ta pikemat aega keemiaprofessorina Göttingenis, olles Peterburi Teaduste Akadeemia korrespondentliige. 1927 valiti ta NSVL Teaduste Akadeemia auliikmeks. 1904—1908 oli ülikoolis keemiaprofessoriks **Lev Pissarževski** (1874—1938), hilisem NSVL TA akadeemik, kes oli esimesi elektronteooria rakendajaid keemiliste nähtuste seletamisel.

Tähelepanuväärsed olid ka Tartu ülikooli õppejõudude saavutused humanitaarteaduste alal. Rahvusvahelise õiguse ja selle ajaloo uurija professor **Vladimir Grabar** (1865—1956) (Tartus 1893—1918) sai tuntuks oma töödega Rooma õiguse osast rahvusvahelise õiguse arengus. Saksa ja võrdleva keeleteaduse professor **Dmitri Kudrjavski** (1867—1920) rakendas marksistlikku metodoloogiat sanskriti keele ja üldise keeleteaduse uurimisel. Keele- ja kirjandusteadlane **Jevgeni Petuhhov** (1863—1948) (Tartus 1895—1918) uuris vanavene kirjandust ning koostas Tartu ülikooli ajalugu käsitleva mahuka ülevaate. 1913. aastast töötas Tartu ülikooli professorina Prantsusmaa ning diplomaatia ajaloo uurija **Jevgeni Tarle** (1875—1955), kelle meisterlikult esitatud loengud olid üliõpilaskonnas kõrgelt hinnatud.

Tartu ülikooli teaduslikust potentsiaalst kõneleb tõsi, et ajavahemikus 1802—1918 valiti ligi kolmveerand-sada Tartu ülikooli õppejõudu ja kasvandikku Peterburi Teaduste Akadeemia tegev- või korrespondentliikmeks. Veelgi rohkem oli neid, kes töötasid õppejõududena Venemaa või ka välismaa kõrgkoolides, aidates tõsta *alma mater Tartuensis*'e kõrget teaduslikku mainet.

1914. aasta suvel puhkenud imperialistlik maailmasõda takistas mitmeti Tartu ülikooli tööd. Mobilisatsiooni tõttu vähenes üliõpilaste arv kõigis teaduskondades peale arstiteaduskonna, kus see saavutas rekordilise taseme. 1916. aastal õppis arstiks 1466 inimest ehk 72% kogu üliõpilas-

konnast. Taas lubati võtta naised vabakuulajateks, mistõttu naiste arv ülikoolis hakkas jõudsalt kasvama.

Koos rinde lähenemisega tõusis küsimus Tartu ülikooli evakueerimisest Sise-Venemaale. Mitmed linnad, kus seni ülikool puudus (Nižni-Novgorod, Jaroslavl, Perm, Jekaterinburg, Rostov Doni ääres ja Voronež), olid huvitatud Jurjevi universiteedi vastuvõtmisest ja kohalejätmisest. 1916. aasta algul läksid Permi suunas teele esimesed eelonid ülikooli varadega. Kuna rinne jäi Riia alla pidama, lükkus üldine evakueerumine edasi.

Üliõpilaskonna demokraatlik enamus ja osa õppejõude tervitasid kodanlik-demokraatlikku Veebruarirevolutsiooni ja tsarismi kukutamist. Polnud ka juhus, et Tartu nõukogu kandis 1917. aasta märtsi alguses mõnda aega Töölise, Soldatite ja Üliõpilaste Saadikute Nõukogu nime. Küllaltki suur oli üliõpilaste osa revolutsioonilise võimu organiseerimisel.

Kuid maailmasõda jätkus ja 1917. aasta augustis loovutas Ajutine Valitsus Riia sakslastele. Nüüd asuti ülikooli evakueerimisele Voroneži.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit tähendas põhjalikku murrangut kõigil elualadel, sealhulgas ka kõrghariduse ja teaduse korraldamisel. Nõukogude võimu esimene periood Tartus (oktoobrist 1917 veebruarini 1918) jäi liialt lühikeseks põhjalikumate ümberkorralduste teostamiseks. Alles jõuti asuda demokraatliku nõukoguliku rahvusülikooli loomisele, kui sellele tegi lõpu Saksa okupatsioon. Okupandid lõpetasid venekeelse ülikooli tegevuse ja asusid oma «landesuniversiteeti» organiseerima.

Ligemale tuhat inimest Tartu ülikooli kollektiivist, kasutades Nõukogudemaa hariduselu juhtide vastutulekut, evakueerus 1918. aasta suvel Tartust Voroneži. 12. novembril 1918 avati Voroneži ülikool, mille professor koosnes põhiliselt Tartust tulnutest. Märkimisväärselt aitasid Tartu professorid kaasa ka Permi ülikooli asutamisele.

Eesti Tööraha Kommuuni perioodil 1918. aasta lõpul — 1919. aasta alguses nimetati ülikooli juhatajaks (s. t. rektoriks) esmakordselt eestlane — matemaatik ja füüsik **Jaan Sarv**. Uus rektor tegi innukalt ettevalmistusi õppetöö alustamiseks. Tema koostatud ülikooli põhikirja projektis toonitati, et Eesti Tööraha Kommuuni Tartu Ülikool peab võimaldama teha Eestis teaduslikku tööd, val-

J. Sarv

mistama ette spetsialiste ja andma töörahvale tasuta kõrgharidust. Projekt nägi ette 5 teaduskonda ja 4 instituuti (sealhulgas ka meditsiini- ja põllumajandusinstituut), tiheda seose praktilise eluga ning kolme kohaliku keele võrdõiguslikkuse ülikooli töös.

Paraku jäid need kavatsused ellu viimata. Välisimperialistide toetusel läks eesti kodanlusel korda kehtestada Eestis kodanlik võim. Töörahva ülikooli asemel avati Tartus 1. detsembril 1919 kodanlik Tartu ülikool.

TARTU ÜLIKOOL 1919—1940

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon likvideeris sotsiaalse ja rahvusliku rõhumise ning andis Tsaari-Venemaa koosseisu kuulunud rahvastele avarad võimalused kõrghariduse ja teaduse arendamiseks. Eesti töörahva lüüasaamine kodusõjas piiras neid võimalusi tunduvalt nii sotsiaalses mõttes kui ka teaduse arenguperspektiivide osas.

Tartu ülikooli kujunemine kodanlikuks rahvuslikuks ülikooliks nõudis aastaid. Tartusse püüti koondada kõiki tolleaegseid eestlastest teadlasi. Vajaduse korral kasutati ka endisi baltisaksa ja vene õppejõude. Mitmeid spetsialiste kutsuti välisriikidest.

1920. aastad tähistasid üleminekuperioodi eestikeelsele õpetusele (1929. aastal peeti juba 85% loenguid eesti keeles). 1930. aastatel oli Tartu ülikool nii õppejõudude koosseisult kui keelelt muutunud rahvuslikuks ülikooliks. 20 aasta jooksul Tartu ülikoolis töötanud 225 õppejõust oli eestlasi 137, kohalikke venelasi ja sakslasi 46 ning välismaalasi 42.

Lisaks senisele 5 teaduskonnale avati põllumajandus- ja loomaarstiteaduskond, rajati uusi kabinette ja laboratooriume, neist mitmed rahvuslike teaduste alal. Rahvuslikud teadused arenesid varasemaga võrreldes küllaltki hoogsalt, kuid eesti kodanluse võimutsemise tingimustes teenis nende teaduste areng kodanlik-natsionalistliku ideoloogia tugevdamise ja levitamise eesmärgi.

Aastatel 1934—1936 töötas Tartus ka tehnikateaduskond, mis seejärel muudeti Tallinna tehnikakooli osaks. 1930. aastate lõpul eraldati õigusteaduskonnast majandusteaduskond. Vaatamata ülikooli laienemisele, ei suurenenud samal määral tema majanduslikud võimalused. Kodanlik valitsus kärpis järk-järgult ülikooli autonoomiat ja vähendas ülikoolile eraldatud summasid. Sellega kaasnes õppemaksu järjekindel tõstmine — 1939. aastal ulatus õppemaks juba 150 kroonini aastas. Õppemaksust oli vabastatud 15—20% üliõpilastest. Stipendiumi sai vaid 2—3% üliõpilaskonnast. Sellistes tingimustes oli ülikoolis korrapäraselt õppimine kättesaadav peamiselt kodanlikule noorsoole. Majandusliku kitsikuse tõttu lahkusid ligemale pooled üliõpilased ülikoolist enne studiumi lõpetamist. Väikekodanluse hulgast pärinevatel noortel, eriti

aga üksikutel ülikooli pääsenud tööliskoortel, tuli ülalpidamist hankida mitmesuguse juhusliku tööga. Enam kui kolmandik üliõpilasi püüdis jätkata õpinguid võlgade abil. Polnud haruldane, et noor inimene immatrikuleerus mitmel korral, kuna õppemaksu tasumata jätmise põhjustas ilma pikemata eksmatrikuleerimise. Ligemale 40% üliõpilastest õppis üle normaalaja.

Üliõpilaste arv saavutas kõrgpunkti 1926. aastal 4700 õppijaga, hakates seejärel pidevalt vähenema. See vastas kodanluse liidrite taotlustele, kes kurtsid «haritlaste üleproduktiooni». 1934. aastal väitis tolleaegne haridusminister K. Konik, et Eestile piisavat 1500 üliõpilasest. Arstiteaduskonnas aga tulevat üliõpilaste arv viia igal kursusel 20—25-lt 10—15-le. Ja seda olukorras, kus maal tuli iga 10 000 elaniku kohta alla 3 arsti. Kodanliku Eesti tingimustes vähenes arstiteaduskonnas õppijate arv, kuid teaduskonna teaduslik tase suudeti säilitada ja seda isegi edasi arendada.

Aastatel 1919—1939 lõpetas Tartu ülikooli 5751 isikut ehk 42,6% sisseastunuist. Nende hulgas oli 28,1% juriste, 14,2% majandusteadlasi, 13,9% arste (neile lisandus veel 5,8% farmatseute) ja 13,2% filosoofiateaduskonnas õppinuid. Tunduvalt vähem lõpetas matemaatikuid ja loodusteadlasi (9,4%), põllumajandusteadlasi (5,4%) ja veterinaare (3,8%). Usuteaduskonnas õppinud moodustasid 4,2% lõpetanuist. Kõigist lõpetanuist olid 73,3% mehed ja 26,7% naised.

Suurim teaduskond oli õigusteaduskond, kus õppis kuni 45% üliõpilaskonnast. 1920. aastatel rakendati siin arvukalt baltisakslastest ja vene emigrantidest õppejõude, kes paistsid silma oma tagurlike poliitiliste vaadete poolest. 1935. aastal määrati õigusteaduskonda vastuvõetavate üliõpilaste arvuks 150. Sama palju võeti õppureid ka majandusteaduskonda. See ületas mitmekordselt teiste teaduskondade vastuvõtu (arstiteaduskonnas näiteks 50 üliõpilast aastas). Õigusteaduskonnas õppijate rohkus oli iseloomulik kodanlikule ülikoolile. Vajas ju kodanlik ühiskond hulgaliselt koolitatud juriste tööle riigiaparaadis, äritegevuses ja mujalgi. 1934. aasta rahvaloenduse andmeil töötas Eestis riigiaparaadis 4260 kõrgharidusega isikut, samal ajal kui tööstuses oli neid vaid 660 ja põllumajanduses (mis moodustas aga rahva peamise tegevusala) 295. Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonna lõpe-

tas 20 aasta jooksul 389 inimest ehk 6,7% kõigist ülikooli lõpetanuist. Loomaarstiteaduskonna lõpetas 227 isikut.

Endine ajaloo-keeleteaduskond muudeti filosoofiateaduskonnaks, mille põhiülesandeks sai rahvusteaduste arendamine kodanluse huvides. Keskkooliõpetajaid valmistati peale filosoofiateaduskonna ette ka matemaatika-loodusteaduskonnas.

1920. aastate esimesel poolel kasutati üliõpilasmajana endist ühiselamut Toomel, kus paiknesid üliõpilassöökla ja lugemislaud, 1925. aastal ostis ülikool praeguse TRÜ vana kohviku hoone, mis ehitati ümber üliõpilasmajaks. Siia asus ka üliõpilassöökla. Umbes 60% üliõpilastest elas küllaltki kallites möbleeritud tubades. Kokkuhoiu huvides tuli elada kas allüürnikuna või mitmekesi ühes toas. Tõiseid raskusi oli õppekirjandusega. Tavaliselt aeti läbi paljudatud konspektide ja raamatukogust laenutatud teostega, mida ei jätkunud aga kõigile soovijaile.

Pärast ülikooli lõpetamist polnud kerge leida erialast tööd. Diplom ei andnud veel ametit. Iga lõpetaja pidi ise töökoha hankima. Seetõttu tuli kasuks korporatsiooni või üliõpilasseltsi kuulumine, sest need olid oma endiste liikmete ehk vilistlaste kaudu seotud riigiaparaadiga. Vilistlastel oli kombeks oma nooremaid korporatsioonikaaslasi protežeerida.

Küllaltki suur osa üliõpilastest (1923. aastal 30%, 1937. aastal 60%) kuulus seltsidesse ja korporatsioonidesse, mis enamikus püüdsid kasvatada oma liikmeskonda kodanlusele meelepärases vaimus, vaenulikena revolutsiooniliste ideede ja töölisliikumise vastu. Korporandid moodustasid akadeemilise nooruse konservatiivsema tiiva. Seltsid olid ilmelt ja tegevuselt mõnevõrra liberaalsemad. Vaimsete otsingute poolest paistis silma üliõpilasselts «Veljesto», mille liikmeskonnast võrsus nimekaid humanitaarteadlasi, nagu H. Moora, A. Koort, A. Annist, J. Mägiste, O. Loo-rits jt. Veljestolased kritiseerisid teravalt korporantlust ja pidasid vajalikuks vabaneda seal valitsevatest baltisaksa traditsioonidest. «Veljestost» vasakul seisis 1906. aastast tegutsev üliõpilasselts «Ühendus», mille liikmed olid mõjutatud sotsialistlikest ja ateistlikest ideedest. 1940. aasta eel oli «Ühenduse» marksistlikus rühmas üle 15 noore.

Töötava rahva hulgast pärinevatele üliõpilastele olid

korporatsioonid ja kodanlikud seltsid vastuvõetamatud. Püüti luua oma progressiivseid üliõpilasorganisatsioone. Rühm proletaarseid üliõpilasi asutas 1922. aastal Sotsiaalfilosoofilise Üliõpilaste Seltsi, kus õpiti tundma marksistlikku filosoofiat. Kuna seltsi liikmed võtsid aktiivselt osa revolutsioonilisest töölisliikumisest, hakkasid kodanlikud võimuorganid nende tegevust tõkestama. Pärast tööliklassi 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu selts suleti ja selle juhtivad liikmed mõisteti sunnitööle.

Alates 1926. aastast koondas pahempoolselt meelestatud üliõpilasi ateistlik organisatsioon «Humanitas» ja 1927. aastal asutatud Akadeemiline Sotsialistlik Ühing, mille tegevust 1930. aastate teisel poolel suunas Eesti-maa Kommunistlik Partei.

Tartu ülikool oli kodanlikus Eestis põhiline teadusliku uurimise keskus. Paljud õppejõud rakendati valitseva klassi huvide teenistusse, et ideoloogiliselt õigustada kodanluse diktatuuri ja poliitikat. Sellele vaatamata saavutati Tartu ülikoolis teaduse arendamisel mõndagi märkimisväärset. Esmajoones käib see rahvuslike teaduste kohta, kus enamikul juhtudel tuli alustada õige tagasihoidlikule baasile tuginedes.

Põhiliselt **Johannes Voldemar Veski** (1873—1968) tegevuse tulemusena avaldati kapitaalne «Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat» ja viidi lõpule eesti kirjakeele normeerimine. J. V. Veski lõi ka suure osa eestikeelsest teadustermiнологias. Eesti keele rikastamisel oli teeneid ülikooli õppejõududel **Johannes Aavikul** (1880—1973) ja **Andrus Saarestel** (1892—1964), viimati nimetatul just murrete uurimise alal. Soomlaste ja Soomes õppinud eestlaste (L. Kettunen, J. Mägiste, J. Mark jt.) poolt rajati Tartu ülikoolis soome-ugri võrdleva keeleteaduse koolkond.

Eesti kirjandusteaduslikule mõttele panid aluse professor **Gustav Suits** (1883—1956) ja **Johannes Semper** (1892—1970). Rahvaluulet õpetas ajaloolis-geograafilise koolkonna üks juhtivaid teoreetikuid professor **Walter Anderson** (1885—1962). 1927. aastal asutati dotsent **Oskar Looritsa** (1900—1961) juhtimisel Eesti Rahvaluule Arhiiv, millest kujunes maailma üks tuntumaid rahvaluulekogusid. Sinna koondati enam kui saja aasta jooksul kirjutatud rahvaluulealased materjalid.

Eesti etnograafiateadusele panid aluse soomlane dotsent **Ilmari Manninen** (1894—1935) ja eesti etnograafide

H. Moora

esimene põlvkond. Nende hulgas oli silmapaistvaim **Ferdinand Leinbock (Linnus)** (1895—1942), kes oli ühtaegu ülikooli õppejõud ja Eesti Rahva Muuseumi direktor. Rahvusvaheliselt tuntud teadlaseks kujunes arheoloog **Harri Moora** (1900—1968). 1930. aastast tegutses ta arheoloogiaprofessorina, spetsialiseerudes Eesti ja Läti ala muististe uurimisele.

Ajaloolastest pälvisid tunnustuse Eesti ajaloo professorid — soomlane **Arno Rafael Cederberg** (1885—1948, Tartus 1919—1928) ja **Hans Kruus** (1891—1976, professor 1931. aastast). H. Kruusi uurimusi iseloomustas rahva osa rõhutamine ajaloolises protsessis, sügav historismitunne ja demokraatlik maailmavaade.

Psühholoog **Konstantin Ramul** (1879—1975) (professor 1928. aastast) pani 1922. aastal aluse ülikooli psühholoogialaboratooriumile, kus ta arendas tulemusrikkalt eksperimentaalset suunda psühholoogias.

Mitmeid rahvusvaheliselt tuntud ja tunnustatud tead-

L. Puusepp

lasi töötas Tartu ülikooli arstiteaduskonnas. 1920. aastast õpetas Tartus neuroloogiaprofessor **Ludvig Puusepp** (1875—1942), kes oli üks neurokirurgia rajajaid. Kuulsa vene teadlase V. Behterevi õpilasena asutas ta koos oma õpetajaga 1908. aastal Peterburis maailma esimese neurokirurgiahaigla. L. Puusepp oli paljude välismaa teaduslike asutuste korrespondent- ja auliige, arvukate teaduslike tööde autor. Tartu ülikooli õppejõuna pidas L. Puusepp loenguid ja tegi kirurgilisi operatsioone ka välismaal, oli ülikooli närvikliiniku juhataja ja Eesti Neuropatoloogia Seltsi esimees. Naha- ja suguhaiguste professor **Aleksander Paldrok** (1871—1944) pälvis tunnustuse lepra uurimise ja ravi alal. Ta valiti Pariisis asuva rahvusvahelise leproloogia seltsi aupresidendiks.

Õppe- ja uurimistöö korraldamisel matemaatika-loodus- teaduskonnas olid suured teened matemaatikutel prof. **Jaan Sarvel** (1877—1954) ja prof. **Gerhard Johannes Rägol** (1892—1968). Füüsikutest paistis silma füüsika-

instituudi juhataja prof. **Johan Vilip** (1870—1942), kes aastatel 1911—1920 oli olnud Pulkovo seismoloogiajaama juhataja. Ta jätkas Tartus tööd seismograafide konstrueerimise alal. J. Vilipi seismograafide komplekte tellisid 22 maailma suurimat seismoloogiajaama.

Tehnilise baasi piiratuse tõttu saadi ülikooli Tähetornis teha peamiselt teoreetilisi uurimusi. Tähetorni juhataja **Taavet Rootsmäe** (1885—1959) suunamisel Tartus tehtud uurimused meteoride alal äratasid sedavõrd tähelepanu, et nende tööde üks autoreid, eesti astronoomide koolkonna rajaja **Ernst Öpik** (1893) (Tartu ülikoolis 1921—1944) kutsuti USA Harvardi observatooriumi (1930—1934) organiseerima meteoride uurimist.

Keemiaosakonnas pani professor **Paul Nikolai Kogerman** (1891—1951) aluse põlevkivikeemia uurimisele. Tema algatusel loodi põlevkivi uurimise laboratoorium, mida ta ka juhatas. P. Kogerman täiendas ennast Zürichi tehnikaülikoolis ja Harvardi ülikoolis ning oli aastatel 1936—1939 Tallinna tehnikaülikooli rektor. Seoses viimati nimetatud õppeasutuse rajamisega viidi Tartu ülikooli keemiaosakond 1936. aastal üle Tallinna.

Esimeseks loodusteaduste doktoriks sai 1922. aastal **Aleksander Audova** (1892—1932), kellele aga ei võimaldatud tema pahempoolsete vaadete tõttu õppetooli. Poliitilise surve tõttu siirdus A. Audova 1932. aastal Nõukogude Liitu, kus leidis endale töökoha Moskva ülikooli juures. Rahvusvaheliselt tuntuks sai professor **Teodor Lippmaa** (1892—1943), geobotaanika sünuuside meetodi põhjendajaid, Eesti taimegeograafilise liigestuse ja Eesti taimkatte klassifikatsiooni autor, looduskaitse edendaja.

1918.—1958. aastani õpetas Tartu ülikoolis zooloogiat eesti hüdrobioloogia rajaja professor **Heinrich Riikoja** (1891). Samuti 40 aastat töötas ülikoolis zooloogiaprofessor **Johannes Piiper** (1882—1973), ornitoloog, embrüoloog ja suurepärase looduse tutvustaja. Juhtivaid geograafe oli prof. **August Tammekann** (1894—1959), hiljem Helsingi ülikooli professor. Geoloogidest paistsid silma geoloogiakabineti ja -muuseumi juhatajad **Hendrik Bekker** (1891—1925) ja **Armin Öpik** (1898). Tartu ülikoolis töötasid veel mitmed tunnustatud teadlased ja pedagogid metsanduse, põllumajanduse ja veterinaaria alal.

Vaadeldava ajajärgu põhisaavutus oli rahvusliku ülikooli ja teaduskaadri väljaarendamine, rahvuslike ja

kodumaiste teaduste edukas viljelemine, eestikeelse teadusliku terminoloogia väljatöötamine. Neil aastakümnetel tehtud töö ja tolleaegne teaduslik kaader said suures osas aluseks Nõukogude Eesti ülikoolile.

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL 1940—1970

1940. aasta suvel võitis Eestis sotsialistlik revolutsioon ja kehtestati taas nõukogude võim. See tähendas eesti rahvale üleminekut kapitalistlikult formatsioonilt sotsialistlikule. Olulised muudatused toimusid kõigil elualadel, sealhulgas ka kõrghariduse korralduses. Kodanlik Tartu ülikool korraldati ümber nõukogulikuks Tartu Riiklikuks Ülikooliks.

Nõukogudemaa ülikoolid lähtusid oma tegevuses kolmest leninlikust põhiprintsiibist. Pääs kõrgema hariduse juurde pidi olema demokraatlikult avatud kõigile, kes tahtsid tööraha ürituse huvides omandada teadmisi, — vaatamata nende sotsiaalsele või rahvuslikule päritolule või varanduslikule seisundile. Soodustati tööraha laste astumist kõrgkoolidesse, sest just neil olid ekspluataatorliku korra tingimustes vastavad võimalused puudunud.

Ülikoolide tegevus seostati eluga, sotsialismi ehitamise praktikaga. Eestimaa Kommunistlik Partei ja vabariigi valitsus nõudsid Tartu Riiklikult Ülikoolilt kõrgema erialase kvalifikatsiooniga kaadri ettevalmistamist, teadusliku uurimistöö arendamist ning saadud tulemuste juurutamist praktikas, kaasaaitamist kultuurirevolutsioonile, poliitiliste ning teadusalaste teadmiste levitamist rahvahulgas.

Lähtudes V. I. Lenini seisukohtadest, rõhutati, et nõukogulik ülikool ei tohi seista väljaspool poliitikat, vaid peab kasvatama teadlikke ja veendunud uue ühiskonna eest võitlejaid. Selles osas langesid vastutusrikkad ülesanded ülikooli partei- ja komsomoliorganisatsioonile.

Nendest põhimõtetest lähtudes hakati 1940. aasta suvest alates ümber korraldama Tartu ülikooli struktuuri ja tegevust. 19. juulil 1940 nimetati ülikooli rektoriks nimekas loodusteadlane professor **Heinrich Riikoja**. 10. septembril 1940 määrati rektori kohale ajalooprofessor ja ühiskonnategelane **Hans Kruus**.

Juba 1940. aasta suvel saadeti laiali senised üliõpilasorganisatsioonid. Lähtudes TRÜ uuest põhikirjast, asuti ülikoolis looma partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsiooni. Õige pea oli kommunistide ja kommunistlike noorte arv kasvanud sedavõrd, et võidi valida TRÜ parteibüroo ja komsomolikomitee. Ametiühingu liikmeskond ulatus 1941. aasta alguses üle 1300.

Esimene nõukogude aasta oli Tartu Riiklikule Ülikoolile töö- ja saavutusrohke. Ümberkorralduste elluviimisel

ENSV TEATAJA

11. oktoobril

Nr. 24

1940

II.

- Ar. 268. ENSV Tartu Riikliku Ülikooli ajutine põhikiri.
 269. ENSV Tallinna Tehnikaukooli ajutine põhikiri.
 270. ENSV Rahvakomisсарide Nõukogu määrus poliitharidustöö korraldamise kohta.
 271. ENSV Rahvakomisсарide Nõukogu määrus kaupade oopaevasse vahetpidamata peale- ja väljaladimise kohustuse maksmapaneku kohta Eesti taudteel.
 272. Elanikkonna tihendamise ja vabade elamispiitude kasutamise korraldamise juhend.

II.

268. ENSV Tartu Riikliku Ülikooli ajutine põhikiri.

Antud ENSV Rahvakomisсарide Nõukogu poolt 9. oktoobril 1940.

Eesmärgid ja ulesanded.

Kooskõlas NSVL Konstitutsiooni § 121-ga ja ENSV Konstitutsiooni § 93-ga Tartu Riiklik Ülikool teostab NSVL kõikide kodanikkude õigust haridusele. Tema eesmärgiks on valmistada ette kaadreid, kes on võimelised omandama eesmist teadust ja tehnikat ja relvastatuna teadusliku sotsialismi teadmustega on valmis kaitsma nõukogude kodumaad ning ennastsalgavalt pühendumata kommunistliku ühiskonna ehitamistoole.

Tartu Riikliku Ülikooli ulesandeks on:

- õppemetoodilise töökäigu korraldamine, mis tagab kõrgelt kvalifitseeritud eriteadlaste ettevalmistust, kes on võimelised täiesti omandama teaduse uusimaid saavutusi, täielikult kasutama tehnikat ja enamslikult tihendamata teooriat praktikaga, siduma toekogemusi teadusega;
- üliõpilaste ja õppejõudude ideelis-poliitiline kasvatamine Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini õpetuse alusel ja selliste eriteadlaste ettevalmistamine, kes omavad „teadmisi kõigist neist rikkusist, mis on loonud inimkond“ (Lenin);
- kaasaegse teaduse tasemel seisvate ja noorsoo ideelis-poliitilise kasvatuse ulesandele vastavate kõrge kvaliteetsete õpikute ja õppeabinõude loomine ning teadusliku kirjanduse kirjastamine;
- professorite-õppejõudude kaadri kvalifikatsiooni tõstmine ja teaduslik-pedagoogilise isikkonna ettevalmistamine, kes „julgesti võitleks vananenud teaduse vastu ja rajaks teed uuele teadusele“ (Stalin);
- teaduslike ja tehniliste teadmiste ning Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini õpetuse alusel teaduse ja tehnika uusimate saavutuste populariseerimine;

osutasid TRÜ-le suurt abi nii nõu kui jõuga Nõukogude-maa teised kõrgkoolid, kus käidi kogemusi omandamas ja eeskuju hankimas. Eriti tihedad sidemed kujunesid Moskva ja Leningradi ülikoolidega. Mitmed Nõukogude Liidu teistes kõrgkoolides töötanud eesti rahvusest teadlased ja haritlased (K. Kure, R. Antons, L. Roots, V. Päll jt.) asusid tööle TRÜ-s.

Nõukogulike uuenduste elluviimine toimus terava klasisvõitluse olukorras. Eelkõige endised korporandid püüdsid kinni hoida vanast ja halvustada ning naeruvääristada uut. Küllalt palju leidus kõhklejaid, kes jäid «igaks juhuks» äraootavale positsioonile. Üliõpilaskonnale andsid ilmet aga progressiivselt meelestatud noored. Nad võtsid aktiivselt osa poliitilisest elust ja aitasid igati ümberkorraldusi realiseerida.

Varakult hakati tegema ettevalmistusi 1941/42. õppeaastaks. Plaanis oli võtta 895 uut üliõpilast statsionaar-sesse osakonda ning 305 töötavat noort kaugõppeosa-konda. Kaaluti ettepanekut muuta arstiteaduskond iseseis-vaks meditsiiniinstituudiks.

Kõigile neile kavadele tõmbas kriipsu peale Saksa fašistide kallaletung Nõukogude Liidule. Paljud õppejõud ja üliõpilased astusid kohe Suure Isamaasõja alguses hävituspataljonidesse, Punaarmeele või evakueerusid tagalasse, et anda seal oma panus vaenlase purustami-seks. Üle 40 ülikooli kollektiivi liikme langes 1941. aastal fašismivastases võitluses.

Kolm ränkrasket okupatsiooniaastat on süngeim periood Tartu ülikooli ajaloos. Progressiivselt meelestatud õppe-jõude ning üliõpilasi tabasid fašistide repressioonid. Juba esimestel okupatsioonikuudel mõrvati professorid A. Klii-mann ja P. Ruubel, dotsent V. Päll, õppejõud E. Kruus, V. Lang jt. Poliitilistel põhjustel vallandati arvukalt õppe-jõude ja eksmatrikuleeriti üliõpilasi.

Õppetöö alustamisega polnud okupantidel kiire. Alles 1942. aasta alguses hakkasid tööle sõjaliselt olulised arsti-, loomaarsti- ja põllumajandusteaduskonnad, millele sama aasta hilissügisel lisandusid õige väikese üliõpilaste arvuga ülejäänud teaduskonnad. Ülikooli tegevus raken-dati võimalikult suurel määral fašistliku armee huvide teenistusse. Ülikooli astujailt nõuti aastast riigitööteenis-tust Saksamaal. Arreteerimised ja fašistlikku väkke vär-bamine vähendasid omakorda üliõpilaste arvu. Õppetöö

Prof. H. Moosberg asetab lilli Suures Isamaasõjas langenud ülikooli kollektiivi liikmete mälestustahvli ette

seiskus hoopiski 1944. aasta varakevadel, mil üliõpilaste nimekirjas oli vaid 261 noort.

Okupandid laostasid õppetöö senise organisatsiooni ja materiaalse baasi. Suurem osa peahoonest võeti juba 1941. aasta suvel fašistliku armee väliskomandantuuri käsutusse. Ülikoolile jäeti vaid peahoone loodetiib, kuhu pääses läbi akna selleks tehtud sissekäigu kaudu. 1944. aasta märtsis andsid okupandid korralduse evakueerida Tartu ülikool Königsbergi ning paigutada ülikooli varad laiali Ida-Preisimaa mõisatesse. Tänu paljude õppejõudude ja teenistujate vastutegevusele läks korda viia enamik väljaviimisele määratud kõrvalistesse kohtadesse Eestis. Nii õnnestus säilitada põhiosa ülikooli varadest.

1944. aasta 25. augustil vabastasid lõunasuunast pealetungivad nõukogude väed Tartu linna. Kaasanis formeeritud 146. laskurdiviisi juhtkond, kuhu kuulus arvukalt sealse vana ülikooli õppejõude ja aspirante, moodustas Toomemäe ja peahoone piirkonna vabastamiseks löögisalga. Salgale tehti ülesandeks võtta oma kaitse alla ülikooli hooned ja varad. Tänu sellele oli peahoone piir-

Tartu Riikliku Ülikooli
rektorid

H. Kruus

A. Koort

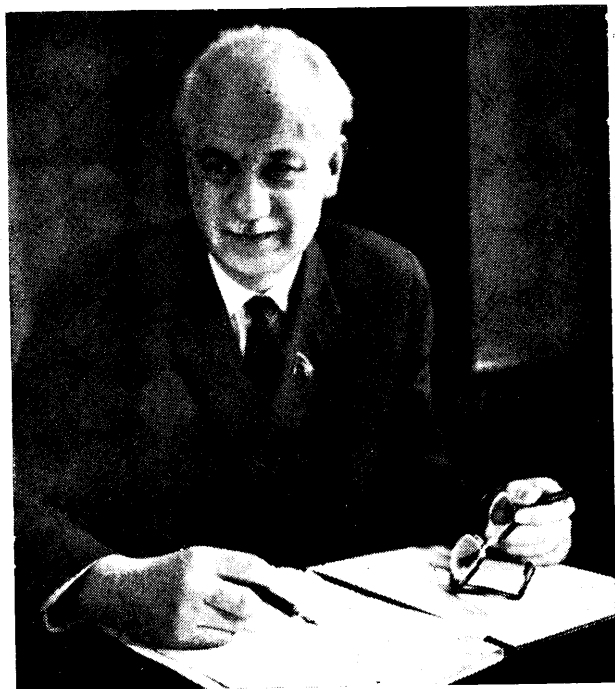

H. Riikoja

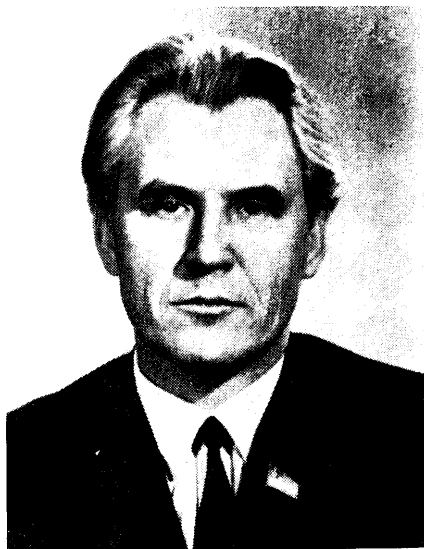
Organisatsiooniliste ümberkorralduste aluseks sai ENSV Rahvakomissaride Nõukogu poolt kinnitatud Tartu Riikliku Ülikooli ajutine põhikiri. Sellele vastavalt moodustati ülikoolis 81 kateedrit ja viidi sisse kursuste süsteem. Usuteaduskond likvideeriti. Kiiresti suurenes õppejõudude arv, ulatudes 1941. aasta kevadel 446-ni. Ülikooli juures avatud aspirantuuri võeti 23 aspiranti. Õppebaasi tugevdamiseks rajati arheoloogia, zooloogia ja geoloogia õppekeskmuseumid.

Olulisi muudatusi toimus üliõpilaskonnas, kuna nüüdsest avati ülikooli ukSED eelkõige töötava rahva lastele. Neil ei tulnud tasuda õppemaksu ja paljud hakkasid saama riiklikku stipendiumi. Selleks et kergendada töötavatel noortel ülikooli astumist, avati lühiajalised ettevalmistuskursused.

Teadustöö hoogustamiseks asutati TRÜ juurde teadusliku uurimise instituut, millest edaspidi pidi välja kasvama Eesti NSV Teaduste Akadeemia.

F. Klement

A. Koop

konnas purustusi suhteliselt vähe. Mujal linnas hävis aga 19 ülikoolile kuulunud hoonet. Enamikul allesjäänud ülikooli majadel olid katused lõhutud, aknad klaasideta, elektrijuhtmed ja torustik kasutamiskõlbmatud. Hävinud oli palju inventari ja sisseseadet.

Kohe pärast lahingute lõppemist linnas hakati tegema eeltöid TRÜ töölerakendamiseks, milleks osutasid suurt abi Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus. Alustati varade reevakueerimist ning korrastati hooneid. Nõukogude tagalast kutsuti Tartusse eestlastest õppejõude ja teadlasi. Nii asusid TRÜ kollektiivi tööle R. Antons, A. Marland, H. Moosberg, V. Reiman, L. Roots jt. Rektor H. Kruusi suunamisel komplekteeriti sõjapaost tagasitulnute hulgast ülikooli kaadrit. Ülikooli õppejõude varustati elamispiinaga Tähtvere linnaosas.

1944. aasta 17. novembril toimus aulas Tartu Riikliku Ülikooli avaaktus. Seda juhatas uus rektor professor **Alfred Koort**, sest H. Kruus oli suunatud ENSV välisasjade rahvakomissari kohale. TRÜ alustas tegevust 7 teaduskonna ja 102 kateedriga, kus töötas 226 õppejõudu. Üliõpilaste arv ulatus üle 1300. Põhiliselt olid need tööliste ja teenistujate perekondadest pärinevad noored, sõjaraaskusi kogunud töökas ja visa põlvkond, kes oskas hinnata kõrghariduse omandamise võimalust.

Õppetöö sõjast purustatud Tartus toimus vägagi kitsastes oludes. Tunti puudust elektrist, kütusest, õppevahenditest. Ajutised ühiselamud mahutasid vaid 145 noort. Ent kõigile raskustele vaatamata ülikool töötas.

Suure Isamaasõja võidukas lõpp võimaldas asuda hoogsale ülesehitustööle. Tunduvalt kasvas üliõpilaste arv. Juba 1945. aastal lisandus 1829 statsionaarsele üliõpilasele 238 kaugõppijat. 1950. aastal olid vastavad arvud juba 3147 ja 315, lõpetajaid andis TRÜ sel aastal 345. Õppejõudude arv oli tõusnud 265-lt 380-le, ülikooli eelarvet oli suurendatud enam kui 2 korda. Ülikooli astus arvukalt töötavaid noori ja Nõukogude armeest demobiliseeritud sõjamehi. Just nemad kujunesid üliõpilaskonnas tooni andvateks vanemateks seltsimeesteks, ühiskondliku töö aktivistideks.

Kui 1946. aastal rajati Eesti NSV Teaduste Akadeemia, siis tähendas see mitmete nimekate teadlaste lahkumist ülikoolist. Nende kohta ei suutnud täiel määral asendada 7 uut doktorit ja 50 kandidaati, kes 1945—1955 kaitsesid

L. Roots

oma väitekirju. Seni ülikooli koosseisu kuulunud Tartu tähetorn anti 1948. aastal üle ENSV Teaduste Akadeemiale.

Ülikooli taastamisele ja arendamisele aitasid palju kaasa ühiskondlikud organisatsioonid. Juba 1944. aasta oktoobris alustas tegevust tol ajal vaid 5-liikmeline parteiorganisatsioon, mille sekretäriks valiti kommunist **Lydia Roots**. Aasta pärast oli ülikoolis juba 36 ja 1950. aastal 108 partei liiget. Parteiorganisatsiooni suunamisel tegutsesid ülikoolis ametiühinguorganisatsioon (kuni 1949. aasta sügiseni eraldi teenistujate ja üliõpilaste oma) ja komsomoliorganisatsioon, mis koondas 1948. aastal üle 200 noore. 1948. aasta sügisest hakkas ilmuma ülikooli ajaleht «Tartu Riiklik Ülikool».

Sõjajärgsetel aastatel etendasid üliõpilaste elus tähtsat osa üliõpilassöökla ja ühiselamud. 1944. aasta hilissügisel, mil pool linna seisis ahervaremeis, oli üliõpilaste

majutamiseks suuri raskusi. Tartu Linna TSN Täitevkomiteelt saadi ühiselamuks maja Näituse t. 7. Sellele lisandusid mõned endiste korporatsioonide majad. 1947. aastal remonditi ühiselamuks suur elumaja Tiigi tänaval (nn. Vana-Tiigi ühiselamu), tänu millele ühiselamukohtade arv kasvas 500-ni. 1950. aastal elas ühiselamutes juba üle tuhande noore.

Ülikoolipere liikmed võtsid agaralt osa kodulinna taastamisest. Ühisel jõul tasandati ja muudeti haljasaladeks varemeteväljad Raekoja taga ning V. Kingissepa tänava ääres. Üliõpilased löid käed külge nii õpperuumide remontimisel kui ka šeflusaluste kolhooside abistamisel.

Ka isetegevusest ei jäädud kõrvale. Taas organiseeriti akadeemilised koorid ning loodi üliõpilaste näitering. 1947. aastal alustas praeguse vana kohviku ruumes tegevust TRÜ klubi. 1950. aasta taidlusolümpiaadist võttis osa juba 56% üliõpilastest. Lugu peeti ka kehakultuurist ja spordist, kus kõige silmapaistvamad olid ülikooli meeskorvpallurite saavutused. 1947. aastal alustati Kääriku spordibaasi väljaehitamist.

Nii ületas TRÜ kollektiiv küllaltki lühikese ajaga pikast sõjast tingitud raskused. Õppetöö korralduses juurdus kindel süsteem, tugev alus pandi teaduslikule tööle. Tihekesid internatsionalistlikud sidemed Nõukogudemaa teiste kõrgkoolidega. Administratsiooni ja ühiskondlike organisatsioonide koostöö tulemusel kujunes TRÜ-s tugev ja teotaheline kollektiiv ning toimus oluline murrang õppejõudude ja üliõpilaste ellusuhtumises ning ideoloogias.

1950. aastate alguseks väljakujunenud TRÜ struktuur ja tase vastasid neile miinimumnõuetele, mis sotsialismi võit oli Eesti NSV ülikooli ette püstitanud. Kuid jätkuv ülesehitustöö nõudis enamat. 1950. ja 1960. aastad olid Tartu Riiklikule Ülikoolile otsingute, täiustamise ja edasise kasvu periood. Sel keerukal ja töörohkel arengueta-pil juhtis ülikooli rektorina (1951—1970) nimekas füüsik ja ühiskonnategelane professor **Feodor Klement**.

Küllaltki olulisi muudatusi toimus Tartu Riikliku Ülikooli struktuuris. 1951. aastal loodi Eesti Põllumajanduse Akadeemia, kuhu TRÜ-st viidi üle põllumajandus-, veterinaaria- ja metsandusteaduskonnad, kokku 95 õppejõudu (neist 8 professorit) ja 850 üliõpilast. 1954. aastal moodustati majandusteaduskond, esialgu õigusteaduskonna osana, 1968. aastast aga omaette üksusena. 1961. aastal

Üliõpilaslaulupeo avamine V. I. Lenini monumendi juures Eesti Põllumajanduse Akadeemia peahoone ees.

jagunes matemaatika-loodusteaduskond bioloogia-geograafia- ja füüsika-matemaatikateaduskonnaks. Kuus aastat hiljem loodi viimati mainitust matemaatikateaduskond ja füüsika-keemiateaduskond. Seega ulatus TRÜ teaduskondade arv 1970. aastal kaheksani.

1960. aastatel avati ülikoolis uute erialade — spordimeditsiini, pediaatria, raamatupidamise, majandusküberneetika, psühholoogia ja defektoloogia osakonnad. Bibliograafia ja raamatukogunduse osakond aga viidi E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilisse Instituuti. Mitmeid väikseid kateedreid liideti, koos uute erialadega asutati uusi kateedreid, nii et TRÜ-s tegutsevate kateedrite koguarv ulatus 1970/71. õppeaastal 72-ni.

Jõudsalt kasvas üliõpilaste arv. Kui 1950. aastal oli statsionaarseid üliõpilasi üle 3100 ja kaugõppijaid 315, siis 1960. aastal olid vastavad näitajad ligikaudu 2900 ja 2600 ning 1970. aastal 4200 ja 2100. Vaadeldava kahe aastakümne vältel lõpetas TRÜ 12 239 spetsialisti, neist 9420 statsionaarses ja 2819 kaugõppeosakonnas.

Üliõpilaste arvu suurenemine ning vajadus õppetööd tõhustada tingis õppejõudude arvu ja kvalifikatsiooni tõstmise. 1951. aastal töötas TRÜ-s 253 õppejõudu (neist 20 teaduste doktorit ja 50 kandidaati). 1963. aastal oli õppejõude 411, doktoreid endiselt 20, kandidaate aga 153. Teaduste doktorite jõudsam juurdekasv toimus 1960. aastate teisel poolel, nii et 1970. aastal oli ülikoolis juba 51 doktorit ja 304 kandidaati. Sellele aitas palju kaasa aspirantuuri töö tunduv paranemine.

1950. aastate algul püstitati ülesanne — taastada Tartu ülikooli kõrge teaduslik maine. Selleks tuli võimalikult kõik õppejõud suunata lahendama olulisi teaduslikke probleeme ning tugevdada ülikooli teaduslik-materiaalset baasi. Teadusliku töö arendamise võttis oma südameasjaks ülikooli parteiorganisatsioon. Alates 1958. aastast töötavad ülikooli juures teaduslikud problemlaboratooriumid, milledest esimesena organiseeriti keemilise kineetika ja katalüüsi problemlaboratoorium. Samal aastal pandi alus TRÜ arvutuskeskusele — esimesele selletaolisele meie vabariigis. 1962. aastal loodi meditsiini kesklaboratoorium. 1970. aastal töötas TRÜ-s juba 12 problemlaboratooriumi ja 2 erilaboratooriumi kokku 224 teaduri ja laborandiga.

Paljud üliõpilased said esimesed teadusliku töö koge-

TRÜ arvutuskeskuses

mused 1946. aastal asutatud Üliõpilaste Teaduslikus Ühingu (ÜTÜ). Ühing korraldab igal kevadel üliõpilaste teaduslikke konverentse, kuhu kutsutakse osavõtjaid ka Nõukogudemaa teiste kõrgkoolide ÜTÜ-dest. See aitab tugevdada üliõpilaste internatsionaalseid sidemeid, soodustab kogemuste vahetamist ning võimaldab võrrelda uurimistöö taset. TRÜ üliõpilased on esinenud sageli teiste kõrgkoolide ÜTÜ konverentsidel. Eriti osavõturohketeks kujunesid konverentsid 1960. aastatel, mil paljudes seksioonides peetud ettekannete arv ületas 300 piiri. ÜTÜ 73 ringi koondunud liikmed on võtnud ja võtavad aktiivselt osa ka võistlustööde koostamisest.

Ülikooli materiaalse baasi tugevdamisel on häid tulemusi saavutatud ühiselamute ja spordibaaside osas. 1950. aastate lõpul ja 1960. aastate alguses anti käiku kaks ühiselamut Pälsoni tänaval ja kolmas Tiigi tänaval. Neile lisandus hiljem arstiteaduskonna suur ühiskodu Lenigradi maanteel. Valmisid ülikooli staadion ja Kääriku spordibaas. Paraku ei suudetud õpperuumide ehitamisel elu vajadustega sammu pidada. Et problemlaboratooriumide loomine oli toimunud põhiliselt õppepinna arvel, siis

tuli 1960. aastate lõpul viia õppetöö kahte vahetusse. Seetõttu muutus uute õppehoonete püstitamine vägagi aktuaalseks ülesandeks, mille lahendamiseks astusid samme nii rektoraat kui ka ülikooli parteiorganisatsioon.

Eriti raskeks kujunes õppeaasta pärast tulekahju peahoones 1965. aasta detsembris. Tänu EKP Keskkomitee ja vabariigi valitsuse operatiivsele abile taastati peahoone küllaltki lühikese ajaga, kusjuures aula restaureeriti samasugusena, nagu see oli enne tuleõnnetust.

Märkimisväärselt kasvasid ülikooli ühiskondlike organisatsioonide read ning suurenes nende aktiivsus. Ülikooli kommunistide arv tõusis 106-lt 1952. aastal 231-le 1960. aastal ja 490-le 1970. aastal. Teaduskondade parteigruppidele anti algorganisatsioonide õigused ning loodi ühiskonnateaduste kateedrite parteiorganisatsioon, mis on aidanud veelgi suurendada ühiskonnateadlaste erikaalu kasvatustöös.

Jõudsalt kasvas ELKNÜ TRÜ organisatsioon. Ülikooli komsomoli I konverentsi aegu (1952. aasta sügisel) kuulus organisatsiooni ligi 900 noort, 1960. aastal oli kommunistlikke noori juba üle 1800 ning 1970. aastal üle 3700.

Vaadeldaval ajajärgul kuulus peaaegu kogu ülikooli kollektiiv ametiühinguorganisatsiooni. Ametiühingu peamiseks hooleks oli parandada töötajate ja üliõpilaste olmetingimusi, aidata sisukamalt veeta puhkeaega ning kujundada kollektiivi esteetilisi tõekspidamisi.

Suurt tähelepanu pöörati internatsionalismi, rahvaste sõpruse ja nõukogude patriotismi kasvatamisele. 1956. aasta suvel pandi Tartus alus üliõpilaslaulupidude traditsioonile. Esimesest, väga meeleolukast ja meeldejäävast peost Toomeorus võtsid osa vene, ukraina, valgevene, läti, leedu, karjala ja eesti üliõpilaste esindused enam kui 2200 laulja, mängija ja tantsijaga. Ka kolmas üliõpilaslaulupidu 1967. aastal toimus Tartus, Tähtvere lauluväljakul. TRÜ taidlejad on osa võtnud kõikidest üliõpilaslaulupidudest.

Ülikooli klubi tegevus sai uut hoogu pärast siirdumist oma majja Tähe tänava alguses. Paraku jäi ka uus maja õige pea nii taidlejaile kui vaatajaile kitsaks. Kõrge kunstilise taseme poolest paistsid silma eelkõige akadeemilised koorid ning ülikooli rahvakunstiansambel. Isetegevuse ja

damisel sotsialistliku töö kangelase nimetuse. Mitmeid ülikooli õppejõude autasustati NSV Liidu ordenite ja medalitega. See oli suur tunnustus nõukogulikus Tartu ülikoolis tehtule.

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL TÄNAPÄEVAL

Mida kujutab endast Tööpunalipu ordeniga autasustatud Tartu Riiklik Ülikool XX sajandi viimase veerandi alguses, 1970. aastate lõpul?

See on suur loov kollektiiv, mis koondab ligemale 10 000 inimest: õppejõudu, teadlast, üliõpilast, teenistujat ja töötajat paljudelt erialadelt; koondab ühiste eesmärkide ja sihtide nimel, omapoolse panuse andmiseks kommunistliku ühiskonna ülesehitamisel.

Ülikooli tegevust juhivad rektor, kelleks on 1970. aasta kevadest professor **Arnold Koop**. Teda abistavad neli prorektorit: õppeprorektor **Uno Palm** (kuni 1977. aastani oli sellel kohal **Karl Püss**), teadusprorektor **Herbert Metsa**, kaugõppeprorektor **Valter Haamer** ja haldusprorektor **Ülo Saag**. Ülikooli elu keskseid küsimusi aitab lahendada 68-liikmeline TRÜ nõukogu. Paljude probleemide lahendamisel ütleb kaaluka sõna enam kui 550-liikmeline parteiorganisatsioon eesotsas EKP TRÜ Komiteega.

Tartu Riiklikus Ülikoolis töötab 9 teaduskonda. Neis õpib üle 5000 noore statsionaarselt ja 2000 töötajat kaugõppe teel, omandades kõrgharidust kokku 27 erialal. (Kaugõppes saab õppida 11 erialal 5 teaduskonnas.) Sõjajärgsete aastakümnete vältel on TRÜ lõpetanud ligi 21 000 spetsialisti, neist veerand kaugõppes. 1977/78. õppeaastal töötab ülikoolis 664 põhikohaga õppejõudu, kellest 102 on teaduste doktorid (15,4% õppejõudude üldarvust) ja 335 ehk 50,5% teaduste kandidaadid. Koos teaduslike töötajatega oli ülikoolis 106 teaduste doktorit ja 404 kandidaati, 73 professorit ja 227 dotsenti. 9 ülikooli õppejõudu on valitud teaduste akadeemiate tegev- või korrespondentliikmeiks.

Õppetöö läbiviimise eest kannavad hoolt 6 üleülikoolilist ja 73 erialakateedrit. 1970. aastate lõpul saab Tartu Riiklikus Ülikoolis omandada kõrgharidust järgmistel eri-

Pärast lõpuaktust peahoone ees

aladel (kursiivkirjas antud aladel saab õppida ka kaugõppe teel):

ajalooteaduskonnas — *ajaloo, psühholoogia ja defektoloogia* erialal;

arstiteaduskonnas — ravi, pediaatria, spordimeditiini, stomatoloogia ja farmaatsia erialal;

bioloogia-geograafiateaduskonnas — bioloogia, geograafia ja geoloogia erialal;

filoloogiateaduskonnas — *eesti filoloogia, žurnalistika, vene filoloogia, inglise filoloogia ja germaani-romaani filoloogia* erialal;

füüsika-keemiateaduskonnas — füüsika ja keemia erialal;

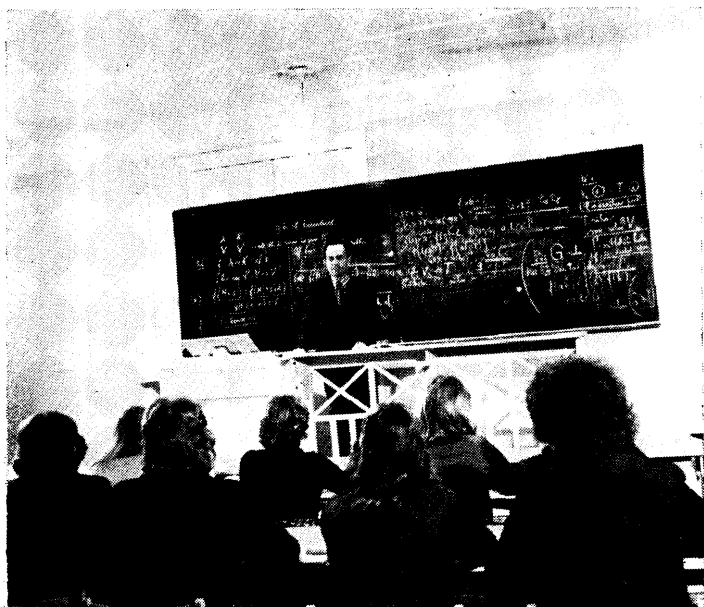
kehakultuuriteaduskonnas — *kehakultuuri ja spordi* erialal;

majandusteaduskonnas — *kaubanduse ökonomika, toidukaupade tundmise, tööstuskaupade tundmise, kaubandusliku raamatupidamise, rahanduse ja krediidi* erialal;

matemaatikateaduskonnas — matemaatika ja rakendusmatemaatika erialal;

õigusteaduskonnas — *õigusteaduse* erialal.

Enamik erialasid jaguneb veel kitsamateks spetsiaalsusteks. Nii võivad ajaloo osakonna üliõpilased spetsialiseeruda NSV Liidu aja'ole või üldajaloole, arheoloogiale või etnograafiale; eesti filoloogid eesti keelele, soome-ugri keeltele, eesti kirjandusele, rahvaluulele; keemikud orgaa-

Loeng peahoones G. F. Parroti nimelises auditoriumis

nilisele keemiale, analüütilisele keemiale, füüsikalisele keemiale jne.

Nõukogude Liidus on vähe kõrgkoole, mis ühendaksid sedavõrd eripalgelisi teadusharusid, nagu seda teeb *alma mater Tartuensis*. Selline haare on tingitud asjaolust, et TRÜ suudab rahuldada meie vabariigi nõudmisi real erialadel, mistõttu pole vajadust luua omaette meditsiini-, kehakultuuri- või muid instituute. Erialade rohkus muudab keeruliseks õppetöö organiseerimise ja aja nõuetele vastava õppebaasi kujundamise. Paljude teadusalade kooseksisteerimine loob aga head võimalused spetsialistide ettevalmistamiseks integreeritud erialadel, olgu siis omaette osakondades (näiteks spordimeditsiin, majandusküberneetika) või individuaalõppeplaanide alusel.

Viimase kümne aasta jooksul on õppeedukus ülikoolis järjekindlalt tõusnud, jõudes 1966. aasta kevade 77,4 protsendilt 1976. aasta kevadeks 89,2 protsendini. Üks protsent aastas pole palju, kuid tõusu pidevus kõneleb

tehtud töö sisukusest ja õppejõudude nõudlikkusest. 1975/76. õppeaastal õppis 11,7% üliõpilastest ainult väga headele hinnetele, 39,3% üliõpilasi pälvis eksamil üksnes «häid» ja «väga häid». Selliseid, kes üksnes «kolmele» õppisid, tuli kogu suurkooli peale vaid 1,3% üliõpilaste üldarvust. Pidevalt on vähenenud üliõpilaste väljalangevus.

1970. aastatel lisandus korralisele õppetööle üliõpilaste ühiskondlik-poliitiline praktika, mis hõlmab üritusi nii õppetöö raames kui ka väljaspool seda. Praktika käigus peab iga üliõpilane omandama organisatoorse töö ja avalikkuse ees esinemise kogemused, et tulevikus tulla toime kollektiivi juhi ülesannetega.

1970. aastast tegutseb TRÜ juures ettevalmistusosakond, kuhu võetakse keskharidusega töölis- ja kolhoosinoori. Õppetöö ettevalmistusosakonnas kestab 8 kuud.

Loeng keemiahoone ringauditooriumis

Osakonna lõpueksamid on ühtaegu sisseastumiseksamiteks ülikooli: kes tuleb eksamitega toime, saab üliõpilaseks väljaspool konkurssi. TRÜ on lõpetanud aastatel 1944—1977 20 774 kõrgharidusega spetsialisti, kes töötavad edukalt meie vabariigi rahvamajanduse ja kultuuri kõigil aladel. Nende hulgast on võrsunud silmapaistvaid parteitegelasi ja riigimehi. Nimetagem neist EKP Keskkomitee sekretäri **Vaino Väljast**, EKP Tartu Linnakomitee esimest sekretäri ja Eesti NSV Ülemnõukogu juhatajat **Johannes Lotti**, EKP Keskkomitee osakonnajuhatajaid **Ülo Nõmme**, **Lev Šišovi** ja **Olaf Utti**, Eesti NSV MN Riikliku Plaanimakomitee esimehe I asetäitjat **Leonhard Tammevälja**, vabariigi haridusministrit **Ferdinand Eisenit**, justiitsministrit **Erkki Silvetit**, põllumajandusministrit **Harald Männikut**, tervishoiuministrit **Väino Rätsepät** jt. Ülikooli lõpetanute hulgast on võrsunud arvukalt Eesti NSV Teaduste Akadeemia tegev- ja korrespondentliikmeid. 1977. aastal oli TRÜ vilistlastest valitud 8 akadeemikut ja 13 korrespondentliiget.

Spetsialistide koolitamise kõrval on ülikooli teine põhiülesanne teaduse arendamine. Laiahaardeline teaduslik uurimistöö tagab kõigi ülikoolis õpetatavate distsipliinide kõrge taseme, aidates niiviisi ette valmistada teadlaste uut põlvkonda.

Tunnustuseks Tartu Riiklikus Ülikoolis tehtavale uurimistööle on silmapaistvamate õppejõudude valimine akadeemikuteks ja akadeemiade korrespondentliikmeteks. Nii on ülikooli rektor professor **Arnold Koop** NSV Liidu Pedagoogika Akadeemia korrespondentliige, professor **Jüri Saarma** NSV Liidu Arstiteaduse Akadeemia korrespondentliige. Filoloogidest on Eesti NSV Teaduste Akadeemia akadeemiku nimetuse pälvinud filoloogiadoktor professor **Paul Ariste**, akadeemia korrespondentliikmed on filoloogiadoktorid professorid **Arnold Kask** ja **Juhan Poppel**. Ühiskonnateadlastest on Eesti NSV TA korrespondentliikmed filosoofiadoktor professor **Jaan Rebane**, majandusteaduse doktor professor **Mihhail Bronštein** ja ajaloodoktor professor **Karl Siilivask**. Reaal- ja loodusteadlastest on Eesti NSV TA korrespondentliikmed füüsika-matemaatikadoktor professor **Paul Kard** ja bioloogiadoktor professor **Hans Trass**.

Kateedrites tehtava uurimistöö kõrval tegeleb teadusliku tööga ülikooli 17 suures teadusliku uurimise labora-

tooriumis ligemale 300 teadustöötajat. 1977. aastal töötasid Tartu Riiklikus Ülikoolis järgmised teadusliku uurimise laboratooriumid:

***Aeroionisatsiooni ja elektroaerosoolide laboratoorium** — teaduslik juhendaja dotsent K. Kudu.

***Arvutuskeskus** — teaduslik juhendaja dotsent Ü. Kaasik.

***Biofüüsika ja elektrofüsioloogia laboratoorium** — teaduslik juhendaja dotsent M. Epler.

***Elektrokeemia laboratoorium** — teaduslik juhendaja professor V. Past.

***Elektroluminestsentsi ja pooljuhtide laboratoorium** — teaduslik juhendaja professor K.-S. Rebane.

***Kaubanduse laboratoorium** — teaduslik juhendaja dotsent V. Krinal.

***Keemilise kineetika ja katalüüsi laboratoorium** — teaduslik juhendaja professor V. Palm.

***Kommunistliku kasvatuse laboratoorium** — teaduslik juhendaja professor A. Koop.

***Kriminoloogia laboratoorium** — teaduslik juhendaja dotsent H. Kings.

***Kõrgema kooli kompleksse uurimise laboratoorium** — teaduslik juhendaja professor A. Koop.

***Lihastalitluse laboratoorium** — teaduslik juhendaja professor A. Viru.

***Meditsiini kesklaboratoorium** — teaduslik juhendaja vanemteadur A. Kallikorm.

***Nägemise tervishoiu laboratoorium** — teaduslik juhendaja professor L. Schotter.

***Psühhofarmakoloogia laboratoorium** — teaduslik juhendaja professor J. Saarma.

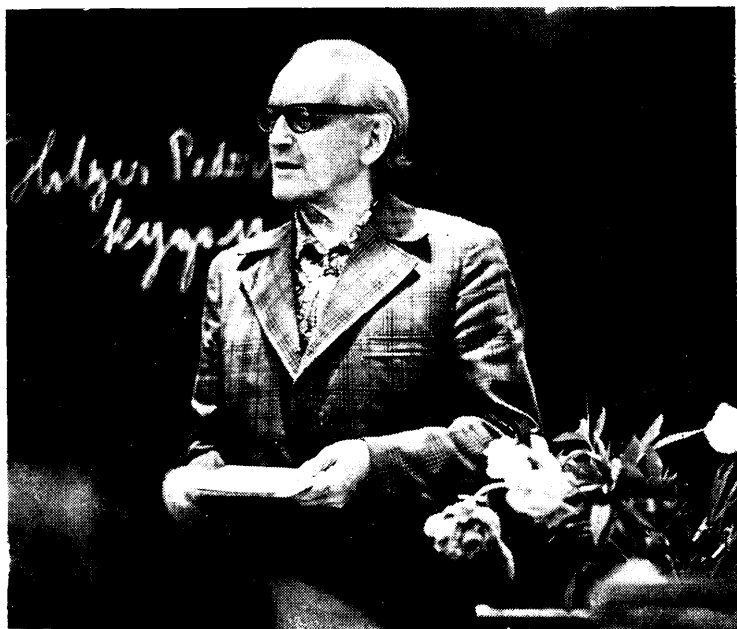
***Sekretoorsete protsesside biokeemia laboratoorium** — teaduslik juhendaja dotsent L. Tähepõld.

***Tööstuspsühholoogia laboratoorium** — teaduslik juhendaja dotsendi kt. U. Siiman.

***Veresoonte kirurgia laboratoorium** — teaduslik juhendaja professor E. Tünder.

Teaduse suurest osast Tartu Riiklikus Ülikoolis kõneleb tõsiasi, et praktiliselt iga õppejõud ja teadur ning ligemale 90% üliõpilastest osaleb teaduslikes uuringutes.

1976. aastal uuriti ülikoolis 250 teemat, mille kohta

P. Ariste loengul

avaldati ümmarguselt 1900 autoripoognat publikatsioone. Lepingulisi töid anti tellijale üle 1,9 miljoni rubla eest. Ligi pool TRÜ uurimistööde temaatikast kuulub üleliidulistesse koordineeritud plaanidesse. Edaspidi kasvab koordineeritud teemade arv veelgi. Pidevalt on suurenenud üliõpilaste osavõtt teaduslike laboratooriumide tegevusest ja lepinguliste tööde täitmisest. Aasta-aastalt kasvab Üliõpilaste Teadusliku Ühingu raames kirjutatud võistlustööde arv. Üliõpilaste Mart Saarma ja Andrus Porgi võistlustööd on autasustatud NSV Liidu Teaduste Akadeemia medalitega — kõrgeima tunnustusega üliõpilaste teadustööle.

Tartu Riiklik Ülikool paistab silma teadustöö paljude suundade arendamise poolest, sealhulgas rahvuslike teaduste uurimiskeskusena. Akadeemik **Paul Ariste** (1905) poolt edasiarendatud fennougristika Tartu koolkond on tuntud kogu maailma keeleteadlaste hulgas. Filoloogiadoktor professor P. Ariste on Soome ja Ungari teaduste

akadeemiate auliige, Szegedi, Helsingi ja Tampere ülikoolide audoktor. Tema juhendatud enam kui poolsada aspiranti esindavad õige paljusid NSV Liidu rahvaid. Doktorikraadini jõudnud P. Ariste õpilastest jätkavad praegu Tartu Riiklikus Ülikoolis oma õpetaja uurimissuundi filoloogiadoktorid professorid **A. Künnap**, **H. Rätsep** ja filoloogiadoktor **E. Vääri**. Sama uurimissuunda esindab ka professor filoloogiadoktor **P. Alvre**.

Jõudsalt edeneb ülikoolis eesti keele uurimine, mida juhivad meie vabariigi TA korrespondentliige filoloogiadoktor professor **Arnold Kask** (1902) ja professor doktor **H. Rätsep**. Eesti kirjandust on edukalt uurinud prof. doktorid **Villem Altoa** (1898—1975), **H. Peep**, **K. Muru** ja rahvaluulet prof. doktor **E. Laugaste**. Huvipakkuvaid tulemusi on saavutatud ka eesti keele sõnavara ja teksti statistilisel uurimisel, millega tegeleb rakenduslingvistika rühm eesotsas dots. **J. Tuldavaga**. Tulemusrikas on olnud eesti žurnalistika uurimine vabariigi TA korrespondentliikme doktor professor **Juhan Peegli** (1919) juhtimisel.

Laialdase rahvusvahelise tunnustuse on pälvinud filoloogiadoktor professor **J. Lotmani** teaduslik tegevus struktuurasete meetodite rakendamisel kirjandusteaduses. Vene ja eesti kirjanduslikke suhteid on viljakalt uurinud filoloogiadoktor **S. Issakov**, vene kirjanduse probleeme professor doktor **P. Reifman** ja filoloogiadoktor **Z. Mints**. Tänapäeva vene keele morfoloogia uurimisega on viljakalt tegelnud filoloogiadoktor professor **M. Seljakin**.

Ajaloolaste uurimused hõlmavad eelkõige eesti talurahva ja põllumajanduse ajalugu (prof. doktorid **J. Konks** ja **H. Ligi**) ning ajaloolist demograafiat (prof. doktor **S. Vahtre**). Põhjalikult on läbi töötatud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajalugu Eestis, millise monograafia eest pälvis ENSV TA korrespondentliige ajaloodoktor **Karl Siilivask** (1927) Nõukogude Eesti preemia. Perspektiivsed on skandinavistikaalased tööd prof. doktor **H. Piirimäe** juhendamisel. TRÜ väljaandel ilmuvast rahvusvahelise levikuga «Skandinaavia kogumikust» (vastutav toimetaja ENSV TA korrespondentliige ajaloodoktor **Hilda Moosberg** (1903)) on trükimusta näinud juba 21 köidet.

Ühiskonnateaduste õpetamise ja uurimise kõrgest tasemest Tartu Riiklikus Ülikoolis kõneleb tõsiasi, et kõigi

ühiskonnateaduste kateedrite juhatajad on kas teaduste doktorid või professorid. Esiletõstmist vääriavad ENSV TA korrespondentliikme filosoofiadoktor professor **Jaan Rebase** (1924) tööd mõtlemise vormide ajaloolisest arengust ja tunnetuse sotsiaalsest determinatsioonist ning ENSV TA korrespondentliikme, majandusteaduse doktori professor **Mihhail Bronšteini** (1923) uurimused sotsialistlike agraarsuhete alalt. NSV Liidu Pedagoogika Akadeemia korrespondentliikme prof. **Arnold Koobi** (1922) juhtimisel on TRÜ-st kujunenud sotsioloogilise uurimistöö tunnustatud keskus kogu Nõukogude Liidu ulatuses. Ülikooli kommunistliku kasvatuselaboratooriumis uuritakse noorte, eelkõige üliõpilaste maailmavaate kujunemist mõjutavaid tegureid. Saavutatud tulemusi on ülikooli enda praktikas tagajärjekalt rakendatud.

Ülikooli poliitökonoomistide ja majandusteadlaste tööd paistavad silma temaatika aktuaalsusega. Laialdast tähelepanu on ärritanud majandusteaduse doktori professor **R. Hagelbergi** teaduslikud tööd kõrghariduse ökonoomiast ning automatiseeritud juhtimissüsteemide loomise alalt. Majandusteaduse doktor TRÜ teadusprorektor **H. Metsa** uurib sotsialistliku tootmise efektiivsuse tõusu ning toodangu kvaliteedi arengut soodustavaid faktoreid. Majandusteaduse doktori professor **I. Sildmäe** teemad on seotud Eesti majanduse ajalooga.

Ülikooli pedagoogikakateedri uurimissuunad olid ja on seotud eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajalooga (pedagoogikadoktor, NSV Liidu Pedagoogika Akadeemia korrespondentliige **Aleksander Pint** (1910) ja pedagoogikakandidaat dots. **A. Elango**), sotsiaalpedagoogika (NSV Liidu Pedagoogika Akadeemia akadeemik **Heino Liimets**) ja didaktika probleemidega (prof. pedagoogikadoktor **I. Unt**). Tulemusrikkalt tegeldakse ka keskkooli õppeainete õpetamise metoodika täiustamisega.

Ülikooli õigusteadlased on tõhusalt kaasa aidanud Eesti NSV seaduste väljatöötamisele ja kodifitseerimisele. Nende teaduslike uurimuste diapason on õige lai, ulatudes rahvusvahelise õiguse probleemidest (prof. doktor **A. Uustal**) Eesti NSV riigi ja õiguse ajalooni (prof. doktor **P. Vihalem**) ning kolhoosiõiguse küsimusteni (prof. doktor **V. Kelder**). Kriminialistika küsimustega on viljakalt tegelnud kriminaalõiguse professor **H. Kadari** (1903—1976) ja doktor professor **I. Rebane**.

Traditsiooniliselt tugeva teadusliku tasemega on arsti-teaduskond, mille 158 õppejõust on 42 teaduste doktorid ja 87 teaduste kandidaadid. Selle teaduskonna paljud uurimused on seotud meditsiini kesklaboratooriumiga, mille baasil on valminud üle veerandsaja doktoriväitekirja. Suured teened arstiteaduskonna teadusliku taseme kujundamisel sõjajärgsel perioodil olid terapeutil, NSV Liidu Arstiteaduse Akadeemia korrespondentliikmel, ENSV TA akadeemikul meditsiinidoktor professor **Voldemar Vadil** (1891—1951) ja patoloogianatoomil meditsiinidoktor professor **Albert Valdesel** (1884—1971). ENSV teeneline teadlane professor A. Valdes kasvas tugeva morfoloogide (histoloogide, patoloogianatoomide) koolkonna. Praegu jätkavad kudede patoloogia ja regeneratsiooni alaseid töid meditsiinidoktorid professorid **Ü. Arend**, **K. Põldvere**, **A. Truupõld**, **L. Pokk**, meditsiinikandidaadid **U. Podar**, **V. Sillastu**, **V. Valdes** jt.

Arstiteaduskonna teadusliku töö suundadest on laialdase tunnustuse pälvinud südame- ja veresoonehaiguste uurimine mitme eriala spetsialistide osavõtul. Eriti on arenenud südame- ja veresoontekirurgia. Pikka aega seisis selle suuna eesotsas rahvusvaheliselt tunnustatud kirurg, Eesti NSV teeneline teadlane, Rahvusvahelise Kirurgide Seltsi ja Pirogovi-nimelise Leningradi Kirurgiaseltsi auliige, meditsiinidoktor professor **Artur Linkberg** (1899—1970), kes pühendas palju jõudu ja energiat Maarjamõisa uue kirurgiahaigla rajamisele. Siinse moodsa kardioloogiakeskuse valmimine andis võimaluse keerukate südame- ja veresoonteoperatsioonide tegemiseks ning uurimistöö süvendamiseks. Neil aladel paistavad silma A. Linkbergi õpilased ja kolleegid, meditsiinidoktorid professorid **A. Kliiman**, **E. Tünder**, **K. Pöder**, **H. Tikko**, meditsiinidoktor vanemteadur **T. Sulling** jt. Kardioloogiaalast uurimissuunda teraapias on edukalt viljelnud meditsiinidoktorid professorid **K. Kõrge**, **R. Looga**, **J. Riiv**, **K. Valgma**, dotsendid **Ü. Lepp**, **S. Maramaa** jt.

Vähem tuntud pole ka peaaju veresoonte haigustega tegelev Tartu koolkond, mida juhib Ludvig Puusepa õpilane ja tema uurimissuundade jätkaja professor meditsiinidoktor **Ernst Raudam** (1915), võrdselt nimekas nii teadlasena kui neurokirurgina. Tema algatusel rakendati meie vabariigis (esmakordselt NSV Liidus) massiliselt poliomüeliidivastast elusvaktsiini, mille tulemusena lik-

videeriti see ohtlik haigus Eesti NSV-s. E. Raudami teaduslikke teeneid on kahel korral ära märgitud Nõukogude Eesti preemiaga. Neurokirurgia suunda viljelevad edukalt E. Raudami õpilased meditsiinidoktorid professorid **A. Tikk**, **A.-E. Kaasik**, **R. Zupping** ja meditsiinidoktor **R. Paimre**.

Närvisüsteemahaigustega ja psühhofarmakoloogiaga tegeleva uurijategrupi eesotsas seisab NSV Liidu Arstiteaduse Akadeemia korrespondentliige, professor meditsiinidoktor **Jüri Saarma** (1921), kes on 1966. aastast Rahvusvahelise Kõrgema Närvitalitluse Assotsiatsiooni asepresident. Selle kollektiivi (kuhu kuulusid teiste hulgas meditsiinidoktorid **L. Allikmets**, **M. Saarma**, **H. Väre** ja meditsiinikandidaat **L. Mehilane**) tööd vaimuhaiguste ravi alal märgiti 1975. aastal Nõukogude Eesti preemiaga.

Viljakat tegevust seedetraktihaiguste uurimisel nii üleliidulises kui rahvusvahelises ulatuses, eriti koostöös Soome ülikoolidega, on arendanud meditsiinidoktorid professorid **K. Villako**, **V. Salupere**, **E. Sepp** ja **J. Sarv**.

Sekretoorsete protsesside biokeemia uurimisele TRÜ-s pani aluse meditsiinidoktor professor **Eduard Martinson** (1900—1963), kelle tööd on edukalt jätkanud meditsiinidoktorid **U. Tarve** ja **L. Tähepõld** ning meditsiinikandidaat **A. Lind**. A. Linnu juhendatud uurimused molekulaarbioloogia valdkonnas on erialastes ringkondades äratanud laialdast tähelepanu.

Eksperimentaalse füsioloogia suunda, eriti seedeprotsesside uurimisel, arendas meditsiinidoktor professor **Elise Käer-Kingisepp** (1901). Seda suunda viljelevad edasi meditsiinidoktorid professor **E. Vasar**, **S. Teesalu** ning teised kateedri töötajad. Uute ravimite toimet ja raviainete keemilist struktuuri uuris meditsiinidoktor professor **Georg Kingisepp** (1898—1974).

Viljakate uurimuste eest eksperimentaalse kliinilise psühhofarmakoloogia valdkonnas on pälvinud Eesti NSV teenelise teadlase nimetuse meditsiinidoktor prof. **L. Allikmets**. Meditsiinidoktor prof. **A. Lenzneri** uurimuste tulemusena on välja töötatud ja tootmisse antud uus ravi-profülaktiline preparaat — laktobakteriin.

Ka teistel arstiteaduse aladel on saavutatud märkimisväärsed tulemused. Silmahaiguste uurijana paistab silma meditsiinidoktor prof. **L. Schotter**, pulmonoloogia- ja reumaalaste töödega meditsiinidoktor prof. **L. Päi**, sünnitus-

abi ja günekoloogia uurimise valdkonnas meditsiinidoktor prof. **K. Gross**, dermatoloogia ja veneroloogia alal meditsiinidoktor **H. Vahter**.

Esimene eesti naisprofessor farmaatsiadoktor **Alma Tomingas** (1900—1963) arendas TRÜ-s keemilist farmakognoosiat. Tema tööd jätkavad farmaatsiakandidaadid **J. Tammeorg**, **B. Luik**, **I. Tammaru** jt.

Meditsiiniga on tihedalt seotud ka kehakultuuri- ja spordialane teaduslik töö TRÜ-s. Spordifüsioloogid bioloogiadoktorid professorid **A. Viru** ja **P. Kõrge** käsitlevad oma uurimustes organismi kohanemist kehaliste koormustega. Praktilisele spordile on palju andnud NSV Liidu teenelised treenerid dotsendid **F. Kudu** kümnevõistluse ja **I. Kullam** korvpalli alal.

Bioloogiaalast uurimistööd TRÜ-s suunas sõjajärgsel perioodil Eesti NSV TA akadeemik bioloogiadoktor professor **August Vaga** (1893—1960). Tema õpilastest on jõudnud bioloogiadoktori kraadini Eesti NSV TA korrespondentliige **Hans Trass** (1928) ja professor **V. Masing**. H. Trassi põhilised tööd kuuluvad lihhenoloogia ja geobotaanika valdkonda. Hüdrobioloogide kaadri kujundas ENSV teeneline teadlane professor **Heinrich Riikoja** (1891). Märkimisväärsed olid ENSV teenelise teadlase bioloogiadoktor professor **Johannes Piiperi** (1882—1973) tööd ornitoloogia, embrüoloogia ja looduskaitse alal. Bioloogiadoktor professor **J. Aul** on pikemat aega uurinud eestlaste ja teiste nõukogude rahvaste antropoloogiat. Bioloogiadoktor professor **Liidia Poska-Teiss** (1888—1956) pani TRÜ-s aluse fenoolsete ühendite uurimisele kõrgemates taimedes. Taimefüsioloogiaalaste töödega paistab silma bioloogiadoktor prof. **H. Miidla**.

Pikka aega juhtis geoloogilist uurimistööd ENSV TA akadeemik geoloogiadoktor prof. **Karl Orviku** (1903). Seda tööd jätkab tema õpilane, geoloogiadoktor prof. **A. Rõõmusoks**. Eesti NSV füüsilise geograafia ja geograafia-ajaloo probleeme käsitleb geograafiakandidaat **E. Varep**. Meie vabariigi majandusgeograafia küsimusi uurib geograafiadoktor professor **S. Nõmmik**.

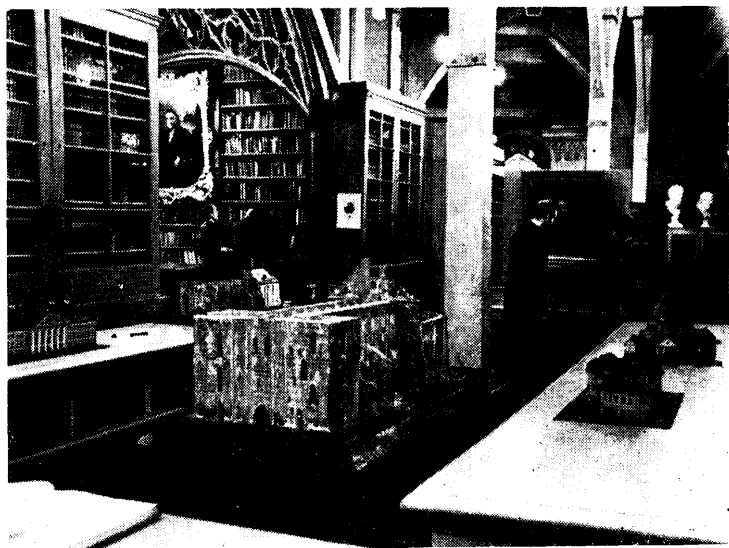
Keemiaalaste uurimuste praegustele suundadele TRÜ-s pandi alus 1950. aastate teisel poolel. Rahvusvahelist tähelepanu on pälvinud keemiadoktor prof. **Viktor Palmi** (1926) juhtimisel tegutseva teadlaskollektiivi uurimused orgaaniliste ühendite reaktsioonivõime alalt. Neid tema-

sid uurivad keemiadoktor prof. **Ü. Haldna** ja keemiadoktor **A. Tuulmets**. Keemiadoktorid professorid **V. Past** ja TRÜ õppeprorektor **U. Palm** uurivad tulemusrikkalt elektrootseaduste kineetikat ja elektrilise kaksikkihi ehitust.

Luminestsentsi- ja tahke keha füüsika alastele uurimistöödele Tartu Riiklikus Ülikoolis pani 1950. aastatel aluse ENSV TA akadeemik füüsika-matemaatikadoktor professor **Feodor Klement** (1903—1973), kelle tööd jätkab füüsika-matemaatikadoktor professor **K.-S. Rebane**. ENSV TA korrespondentliige professor **Paul Kard** (1914) on pälvinud tunnustuse töödega optiliste katete teooria, väljateooria ja füüsika filosoofiliste probleemide alal. Teoreetilise uurimissuuna rajasid TRÜ-s sõjajärgsel perioodil ENSV TA akadeemikud professorid **Harald Keres** (1912) ja **Aksel Kipper** (1907). Füüsika-matemaatikadoktor prof. **V. Riivese** astronoomiaalased tööd käsitlevad peamiselt komeete ja tumedaid udugogusid. TRÜ aeroionisatsiooni ja elektroaerosoolide laboratooriumis on dots. **J. Reineti** juhtimisel loodud arvukalt uusi aparate.

Matemaatikaalase teadusliku töö organiseerimine esimestel sõjajärgsetel aastatel langes professorite **Jaan Sarve** (1877—1954), **Hermann Jaaksoni** (1891—1964) ja **Gerhard Johannes Rägo** (1892—1968) õlgadele. Alates 1950. aastatest paistis silma ENSV TA korrespondentliikme professor **Gunnar Kangro** (1913—1975) sellealane tegevus. Prof. G. Kangro oli kogu Nõukogude Liidu ulatuses tuntumaid spetsialiste hajuvate ridade summeerimise teooria alal. Nimetatute õpilastest jätkavad tulemusrikkalt uurimistöid füüsika-matemaatikadoktorid professorid **Ü. Lepik** (elastsus- ja plastsusteooria alal), **Ü. Lumiste** (diferentsiaalgeomeetria alal) ja **G. Vainikko** (lähendusmeetodite teooria alal), kes kõik on tutvustanud oma teadusliku töö tulemusi lektoritena ka välisriikides. Praegu on TRÜ kujunenud meie vabariigis ainsaks keskuseks, kus mitmete rakenduslike valdkondade kõrval uuritakse süstemaatiliselt matemaatika fundamentaalprobleeme.

Viimasel ajal on TRÜ mitmete kateedrite ja laboratooriumide teaduslik tegevus suunatud loodus- ja keskkonnanähtuste aktuaalsete probleemide lahendamisele. TRÜ-s tehtava teadusliku töö eripära seisneb paljude teadusalade viljakas integreerumises, teooria tihedas seoses praktikaga, uusimate meetodite laialdases kasutamises ning

TRÜ Teadusliku Raamatukogu vanade raamatute hoidlas

koostöö laiendamises teiste teadusasutuste ja kõrgkoolidega.

TRÜ Teaduslik Raamatukogu on meie vabariigi suurim ja vanim pidevalt tegutsenud raamatukogu, kuhu on 175 tegevusaasta jooksul koondatud rikkalikud ja suures osas unikaalsed fondid, mis võimaldavad jälgida teadusliku ja ühiskondliku mõtte järjepidevat arengut paljudel aladel. Seepärast pole raamatukogu oluline mitte üksnes ülikoolile ja Eesti NSV teadlastele, vaid ka vennasvabariikide ja välisriikide uurijatele.

Eriti kiirelt on fondid kasvanud nõukogude võimu aastatel. Kui 1940. aastal loetleti kogus 722 000 raamatut, ajakirja ja muud trükist, siis 1960. aastal oli vastav arv juba üle 2,3 miljoni ja 1976. aastal 3,4 miljonit. Raamatukogu saab sündeksemplari kõigist meie vabariigis ilmunud trükistest ning TRÜ profiili kuuluvatel teadusaladel NSV Liidus avaldatud venekeelsetest teostest. Rohkesti saabub ka väliskirjandust, seda peamiselt vahetuse teel välismaiste raamatukogude ja teadusasutustega.

Ülikooli raamatukogu on avatud kõigile, kes vajavad

tema rikkusi õpinguiks, tööks või enesetäiendamiseks. Sõjajärgsel perioodil on lugejaskond viiekordistunud, ulatudes praegu üle 10 000. Raamatukogul (koos filiaalidega) on 11 lugemissaali 660 kohaga. Aastane laenutuste hulk ületab 1 miljoni piiri.

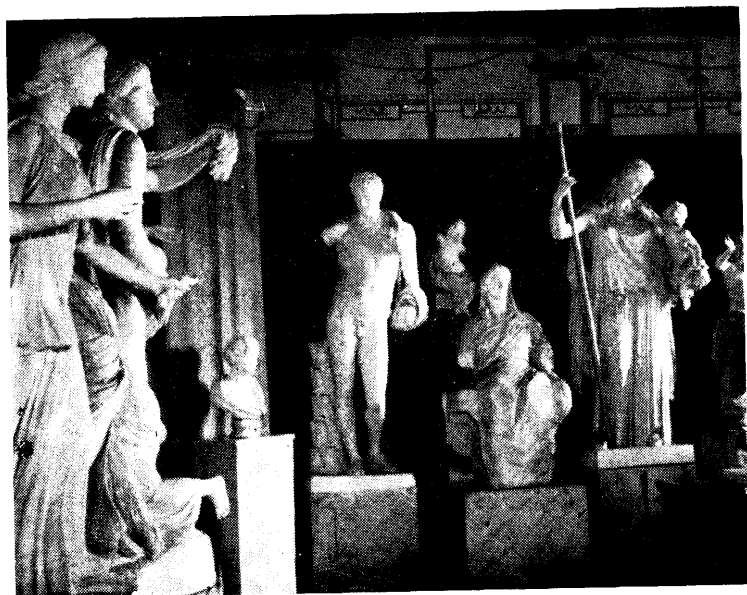
Ülikooli raamatukogu koosseisu kuulub NSV Liidus ainulaadne dissertatsioonide kogu enam kui 400 000 väitekirja ja autoreferaadiga XVI sajandi algusest kuni tänapäevani. Mahukas perioodikafond sisaldab materjali teadusliku ajakirjanduse algusest Lääne-Euroopas XVII sajandil kuni praeguseni. Tähelepanuväärsed on fotokogu ja kunstikogu, kus kõige arvukam on ligi 7000-leheline graafikakollektsioon.

Viimase kümne aasta jooksul on raamatukogus hoogustunud erialane uurimistöö. Regulaarselt korraldatakse teaduslikke konverentse. Raamatukogu hügieeni- ja restaupeerimisosakond on kujunenud üleliidulises ulatuses arvestatavaks keskuseks paberi, köite ja graafika restaupeerimise alal.

Trükiste arvu kasv ja lugejaskonna suurenemine on tinginud mitmeid ümberehitusi. Toomel asuvas raamatukoguhoonetes ning ka lisaruumides ja -hoonetes kasutuselevõtmist.

TRÜ rotaprinttrükikoda

Klassikalise Muinasteaduse Muuseum

1975. aastal alustati Vanemuise ja Tiigi tänava vahelisel alal raamatukogule uue maja ehitamist. X viisaastakul saab TRÜ Teaduslik Raamatukogu endale igati ajakohase hoone.

TRÜ vajadusi algupärase õppe-metoodilise kirjanduse väljaandmise osas rahuldab ülikooli kirjastus koos rota-printtrükikojaga. Viimasel ajal on siin aastas valminud kuni 100 000 eksemplari õppevahendeid ja õppematerjali, millele lisanduvad paljud teaduslikud väljaanded ja rakendustrükised. Ülikooli teaduslikud toimetised (ilmuvad 1893. aastast alates) jagunevad tänapäeval 36 eri teadusalahõlmavaks sarjaks.

Ülikooli kahest muuseumist on staažikam peahoone vasakus tiivas paiknev Klassikalise Muinasteaduse Muuseum, mis on rajatud 1803. aastal. Muuseumi põhifondi kuulub üle 28 000 eseme, millest on välja pandud vaid 400, peamiselt antiikkujude koopiad. Kõige terviklikuma ülevaate pakub ekspositsioon kreeka skulptuuri arengust

ja rooma portreekunstist. Täiuslikumaid NSV Liidus on muuseumi gemmide koopiate kogu.

Muuseumi põhifondis leidub veel gravüüre, joonistusi, maale, kunstipärast mööblit, tekstiil- ja metallesemeid ning 12 000-köiteline erialaraamatukogu.

Viimastel aastatel on märgatavalt suurenenud muuseumi külastatavus, ületades aastas 10 000 piiri.

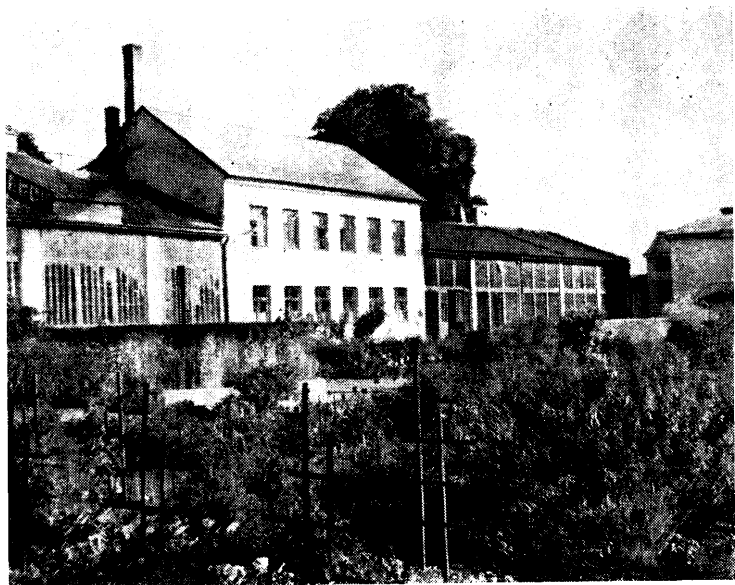
1822. aastal asutatud Zooloogiamuuseum asub Vane-muise tänava õppehoones. Kolm avarat saali annavad läbi-lõike muuseumi huvitavamatest kollektsioonidest. Fondi-des olevast 200 000 eksponaadist on välja pandud 5000 ringis. Muuseum on nii TRÜ kui ka EPA vastavate eri-alade üliõpilaste õppebaasiks ja paljude loodusesõprade huviobjekt. Aastane külastatavus küünib 30 000 huvili-seni. Asjatundjad kinnitavad, et oma kogude ja eksposit-sioonipinna poolest on TRÜ Zooloogiamuuseum üks suu-remaid ja ainulaadsemaid omataoliste seas kogu meie maal.

1976. aastal ühendati Zooloogiamuuseumiga samas hoo-nes olev Geoloogiamuuseum. See tähendas 7000 eksponaadi ja 150 000 fondidesse kuuluva kivimi, mineraali ja paleontoloogilise leiu lisandumist. Nii kujunes terviklik geoloogia-zooloogiamuuseum, mille geoloogilised vaate-kogud paiknevad Vanemuise tänava õppehoone esimesel, zooloogiline ekspositsioon aga teisel korrusel.

Peaegu sama vana kui taasavatud ülikool on ka *Hortus Botanicus Universitatis Tartuensis* ehk ülikooli botaa-nikaaed. Aia 3,28-hektarilisele pindalale lisandub üle 3 ha suurune Soinaste tänava filiaal, kus paljundatakse taimi ja kasvatatakse seemneid. Botaanikaia peamine ülesanne on õppe- ja katsekogude hooldamine ning laiendamine. Seemneid ja taimi vahetatakse ligi 150 Nõukogude Liidu ja enam kui 400 välismaa botaanikaaiaga. Nõukogude-maa rikkama taimkattega piirkondadesse korraldatud eks-peditsioonidel valitakse välja huvitavamaid ja perspek-tiivsemaid liike introduksiooniks Eestis.

Vaatamata väikesele maa-alale eksponeerib TRÜ Botaa-nikaaed suuri taimseid rikkusi. Siinsete liikide koguarv läheneb 6000-le. Igal aastal külastab aeda enam kui 35 000 huvilist lähedalt ja kaugelt.

Nüüdisaegne teadus pole mõeldav ilma matemaatiliste meetodite ning arvutustehnika laialdase rakendamiseta. TRÜ arvutuskeskus, millele pandi alus 1958. aastal, on

TRÜ Botaanikaaed

vanim meie vabariigis. Arvutuskeskuse teadusliku töö põhisuund on matemaatiliste meetodite ja arvutustehnika kasutamine teistes teadusharudes. Eelkõige tegeldakse automatiseeritud juhtimissüsteemide väljatöötamisega. Ülikoolile tähendab see X viisaastaku jooksul ühtse automaatse juhtimissüsteemi ja automaatse informatsioonisüsteemi väljakujundamist. See toimub koordineeritult vabariikliku süsteemi loomisega. Arvutuskeskusel on lepinguliste tööde näol sidemed paljude Eesti NSV ettevõtete ja organisatsioonidega. Mitmeid suuremaid töid tehakse ühiselt teiste arvutuskeskuste ning teadusasutustega.

TRÜ hoogsas edasiliikumises etendavad tähtsat osa ülikooli ühiskondlikud organisatsioonid, eelkõige parteiorganisatsioon. 1944. aasta hilissügisel alustas TRÜ parteiorganisatsioon tegevust vaid viieliikmelisena. 30 aastat hiljem kuulus TRÜ parteiorganisatsiooni ridadesse 550 NLKP liiget ja liikmekandidaati. TRÜ parteikomitee juhib teaduskondade ja allasutuste 15 parteiorganisat-

TRO medal

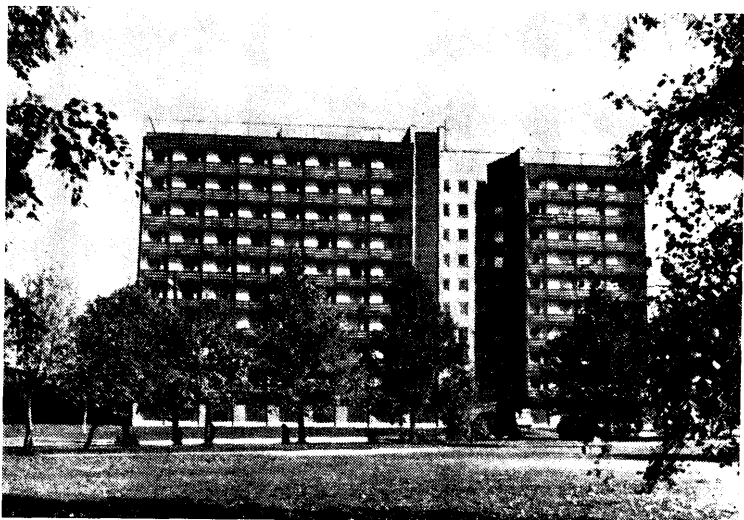

Rektor A. Koop annab TRÜ medali rektor-emeeritus F. Klementile

siooni ning 36 parteigrupi tegevust ja koostöös rektoraadi ning teiste ühiskondlike organisatsioonidega võtab osa TRÜ kogu tegevuse suunamisest.

Parteiorganisatsiooni tegevust iseloomustab töö kaugema perspektiivi nimel, nute püsisüsteemide loomisel. Nii viidi 1970. aastate esimesel poolel koos rektoraadiga ellu kaadri valiku ja edutamise ning õppejõudude ja teenistujate poliitõppuse süsteemid, koostati üliõpilaste omavalitsuse ja sotsialistliku võistluse põhimõtted, töötati välja üliõpilaste kommunistliku kasvatuse programm, mille alusel teaduskonnad koostasid kasvatustöö konkreetseid plaane. Suurt tähelepanu on osutatud nõukogulike traditsioonide kujundamisele ning juurutamisele.

Rektoraadi ja parteikomitee algatusel asutati TRÜ kõr-

Uus ühiselamu Leningradi maanteel

geima autasuna ülikooli medal, millega tõstetakse esile isikuid, kel on erilisi teeneid ülikooli suhtes. Medalit annab üle rektor pidulikult koosolekul. Lühike, kuid emotsionaalne tseremoonia aulast jääb kõigile asjaosalistele kauaks meelde. Rõdult kõlab üliõpilaskoorilt laureaadi auks «Gaudeamus», mida kooslijad kuulavad seistes. Autasustatu esineb lühikese vastuskõnega.

Oma enam kui 4300 liikmega on TRÜ komsomoliorganisatsioon üks arvukamaid Eesti NSV-s. Seda suurt organisatsiooni juhib rajoonikomitee õigustes olev ülikooli komsomolikomitee esotsas sekretäri ja tema kahe asetäitjaga.

Komsomoliorganisatsioon ülikoolis on noorte sotsiaalse aktiivsuse kõige olulisem rakendaja, aga samuti selle aktiivsuse peamine kasvataja. Üliõpilaste omavalitsuse raames kuuluvad komsomoliorganisatsioonile suured õigused: ta ütleb kaaluka sõna stipendiumide ja ühiselamukohtade jaotamisel, üliõpilaste taotluste ning avalduste rahuldamisel. Ühtegi üliõpilast ei eksmatrikuleerita ilma noorteorganisatsiooniga nõu pidamata.

Komsomolikomitee suunab teaduskondade organisatsi-

oonide tööd ning korraldab üleülikoolilisi noorteüritusi, nagu esmakursuslaste ball õppeaasta algul, rahvusvahelise üliõpilaspäeva tähistamine novembris, rahvaste sõpruspäevad aprilli lõpul, kevadised matkad, ehitus- ja suvemaleva komplekteerimine. Igal suvel töötab ülikoolist Eesti Üliõpilaste Ehitusmalevas ligi 600 ja ülikooli suvemalevas üle 400 üliõpilase. Komsomolikomitee juures tegutsevad kolm populaarset huvialaklubi: interklubi, rahvusvaheliste suhete ring ning kinoklubi. Tähtsal kohal on õppeprobleemid. Komsomoliorganisatsioon jälgib õppedistsipliini ja teeb ülikooli juhtkonnale ettepanekuid õppetöö paremaks korraldamiseks. Just komsomolitöö kaudu saavad tänased üliõpilased - homsed kõrgharidusega spetsialistid esimese poliitilise karastuse ja kollektiivi juhtimise kogemused.

Peaaegu kõiki TRÜ kollektiivi liikmeid koondab ametiühinguorganisatsioon, mille 7000 liiget jagunevad enam kui 250 ametiühingurühma vahel. Ametiühing seisab hea

TRÜ üliõpilased   nõukogude vennasrahvaste esindajad

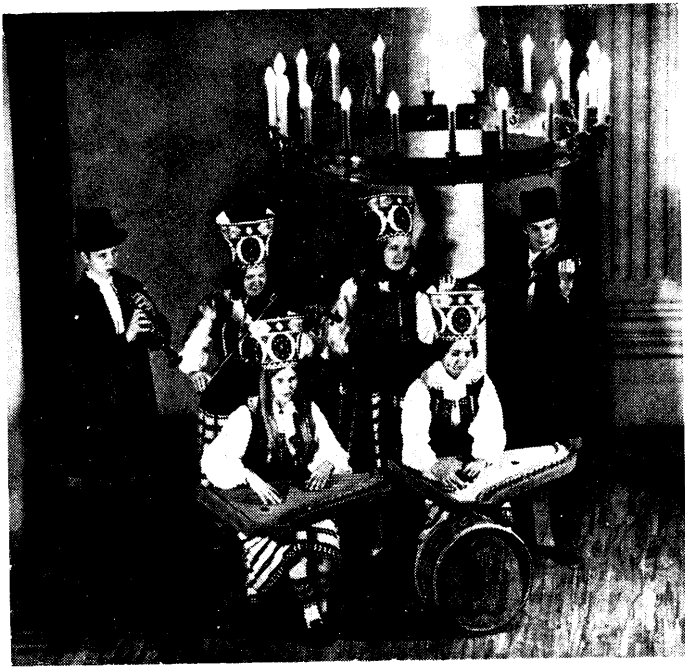
üliõpilaste ja õppejõudude töö- ja olmetingimuste parandamise ning kultuurilise teenindamise eest. Nende ülesannete realiseerimiseks tegutseb ametiühingukomitee juures 13 komisjoni. Olmekomisjon aitab jaotada elamis-pinda, tervisekomisjon viib läbi profülaktilisi üritusi ning jaotab soodustushinnaga sanatooriumide ja puhkekodude tuusikuid, kultuurikomisjon organiseerib taidluskonkurse, osutab abi aktuste sisustamisel ning uute tavade kujunemisel (näiteks TRÜ ja EPA õppejõudude, teenistujate ning üliõpilaste ühised ballid RAT «Vanemuise» suures majas).

Kultuurikomisjoni peamisi ülesandeid on ülikooli klubi ja selle taidluskollektiivide töö suunamine. Tartu mõlema kõrgkooli laulumehi koondab 1912. aastast tegutsev Tartu Akadeemiline Meeskoor. Pikka aega dirigeerisid koori heliloojad **Juhan Simm** ja **Richard Ritsing**, kelle tööd jätkab **Alo Ritsing**. TRÜ Akadeemiline Naiskoor loodi 1945. aasta kevadel. Oma senise tegevuse jooksul on koor andnud üle 400 kontserdi, viimasel 15 aastal **Vaike Uibopuu** juhtimisel. Just need koorid olid üliõpilaslaulupidude mõtte algatajad ja traditsiooni rajajaid.

Ülikooli kooridest on noorim 1970. aastal asutatud väikesearvuline, kuid kõrgetasemeline kammerkoor, mis musitseerib **Vaike Uibopuu** ja **Tiiu Otsuse** taktikepi all. Eesti NSV teenelise rahvakollektiivi nime kannab 1945. aastal loodud ülikooli rahvakunstiansambel, mida juhib **Helju Mikkel**. Ansambel on palju kordi näidanud meie rahvuslikku tantsukunsti vennasvabariikides ja välismaalgi. Rahvakunstiansambelisse kuulub kaks segarühma, üks naisrühm, rahvapilliorkester ja lauluansambel «Lakstikal» — kõik kokku sadakond vanadest rahvakommetest, -tantsudest ja -lauludest huvitatud noort.

Iga üliõpilaste põlvkond on toonud taidlusse oma lähenemisviisi, meelisvormid ja -teemad, kuid püsima on jäänud üliõpilasnoorsoo otsiv vaim, erk reageerimine ümbritsevatele elule, püüd öelda sekka oma sõna. Ja seda teevad praegu enam kui 1200 TRÜ klubi ümber koondunud üliõpilast-taidlejat.

Sporditegevus toimub TRÜ-s kahes põhisuunas. Teaduskondades on põhiline tervisesport, ülikooli spordiklubis aga võistlussport, millega tegeleb 22 spordialal umbes 1500 noort. Meie vabariigi meistrivõistlustel on traditsiooniliselt olnud esirinnas TRÜ kergejõustiklased, orien-

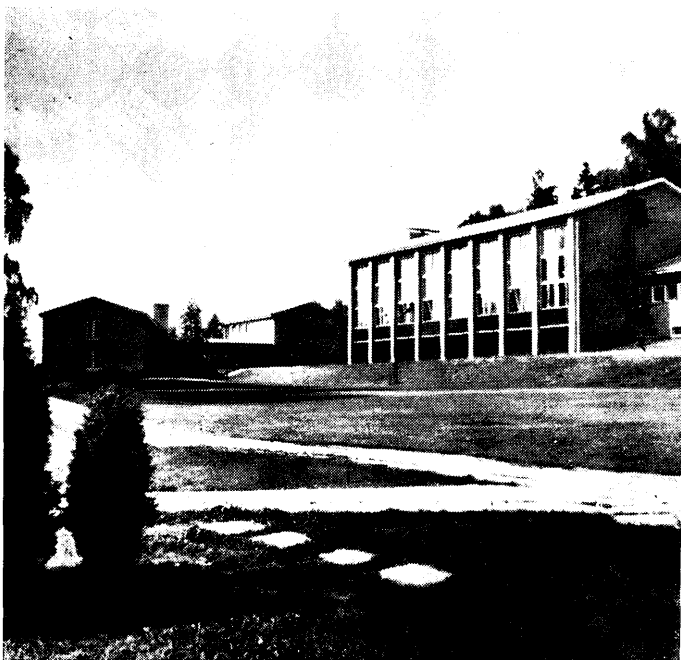

Ülikooli rahvakunstiansambel esinemas

teerujad, kory-, võrk- ja väravpallurid, suusatajad, sõudjad, laskurid, iluvõimlejad jt. Sagedased on jõukatsumised teiste liiduvabariikide üliõpilassportlastega.

Tervisesporti aitab organiseerida TRÜ ametiühing. Aastaringselt korraldatakse Käärikul tervistavaid spordilaagreid, kus korraga viibib 30 üliõpilast. Maikuu matkad viivad loodusesse üle tuhande noore, oktoobrikuu murdmaajooks toob Tähtvere parki kuni 1500 osavõtjat. Talvel korraldatakse suusamatku Tartu ümbruskonda, aga ka 60-kilomeetrine maratonmatk Tartust Käärikule.

Otepääst kümnekond kilomeetrit lõuna pool asuvat Kääriku spordibaasi hakkasid 1947. aastal rajama kehakultuuriteaduskonna õppejõud ja üliõpilased. Järvele ehitati ujula ja hüppetorn, pisut cemale normaalmõõtmetega staadion. Pärast staadioni valmimist alustati Kääriku hoonetekompleksi väljaehitamist. Esimesena valmis õppe-

Kääriku spordikompleksi vaade

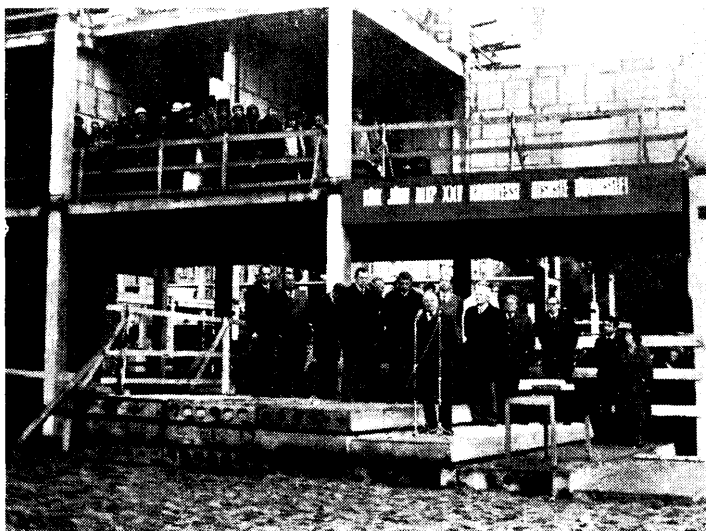
ja teeninduskorpus, siis 100-kohaline ühiselamu ja lõpuks avar spordihoone. Rajati väljakud kory-, võrk- ja väravpalli ning tennise mängimiseks. 1975. aasta suvel sai Kääriku staadion Kiievi staadioni järel teisena Nõukogude Liidus sportaanist rajakatte.

Käärikut tuntakse kaugel väljaspool Eesti NSV-d. Siin on harjutanud meie vabariigi esindusvõistkondade kõrval ka NSV Liidu koondvõistkonnad. Populaarne on Kääriku ka teadusmeeste hulgas tänu siin toimuvatele konverentsidele, seminaridele, suvekoolidele või muidu kokkutulekuile. Kuid eelkõige on Kääriku TRÜ üliõpilaste õppe- ja spordibaas, mõnus koht tööks ja puhkuseks kogu ülikooli kollektiivile.

1970. aastad olid ja on Tartu Riiklikule Ülikoolile hoogsa arengu periood nii edusammude poolest õppe- ja kasvatustöös kui ka teaduse arendamisel. Eelkõige olid

Uue füüsikakorpuse Tähe tänava poolne tiib

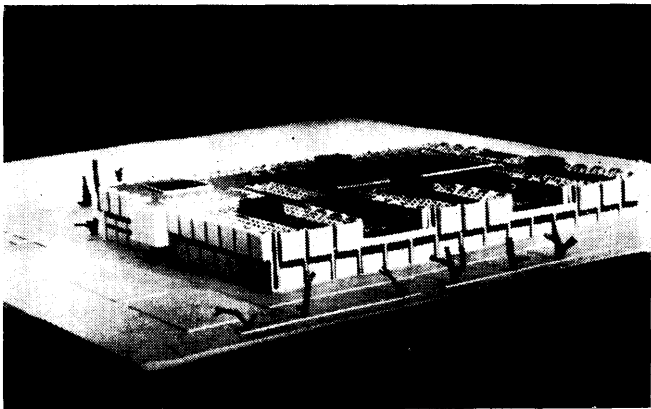

Nurgakivipanek TRÜ uuele raamatukoguhoondele 1976. a. septembris

need aga ülikooli materiaalse baasi tugevdamise aastad. IX viisaastakul ehitati ülikoolile rohkem kui kõigil eelmistel viisaastakutel kokku. X viisaastakul algas ülikooli kompleksne väljaehitamine, milleks oli kapitaalvahutusi ette nähtud kuni 70 miljoni rubla eest (sellest 11 miljonit aastateks 1976—1980).

1976. aasta sügisel valmis Nooruse tänaval auditooriumihoone, mis andis majandusteaduskonnale hoopis lahedamad töötingimused. Moodne füüsikakorpus Tähe tänava alguses võimaldab tunduvalt tõsta füüsikaalase uurimistöö kvaliteeti ning lubab peaaegu kogu ülikoolil asuda käesolevast õppeaastast alates jälle tööle ühes vahetuses. Sellel viisaastakul lõpetatakse ka füüsikakorpuse teine järk. Ulatuslikud ehitustööd on käimas Botaanikaaias. Maarjamõisas aga projekteeritakse arstiteaduskonna hoonetekompleksi (sinna tuleb ka uus kõrgühiselamu) ning Emajõe vasakule kaldale, jõe ja ülikooli staadioni vahelisele alale õppehooned kehakultuuriteaduskonnale.

Viisaastaku lõpul antakse käiku ülikooli Teadusliku Raamatukogu uus maja, kubatuurilt Tartu linna suurim hoone. Umbes hektari suuruse põhipinnaga ehituse kolmel maa-alusel korrusel paiknevad avarad hoidlad 5,3 miljonile köitele. Maapealsed korrused võtavad korruga vastu enam kui 1000 lugemissaalide kasutajat ja paarsada raamatukogutöötajat, kelle tarvis sisustatakse mit-

TRÜ Teadusliku Raamatukogu uue hoone makett

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КПСС
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
СОВЕТ МИНИСТРОВ СССР
ВЦСПС

ЗА ДОСТИЖЕНИЕ
НАИВЫСШИХ РЕЗУЛЬТАТОВ
ВО ВСЕСОЮЗНОМ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМ
СОРЕВНОВАНИИ
В ОЗНАМЕНОВАНИЕ
ПЯТИДЕСЯТИЛЕТИЯ
ОБРАЗОВАНИЯ
СОЮЗА СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК

НАГРАЖДАЮТ КОЛЛЕКТИВ

ТАРТУСКОГО
ОРДЕНА ТРУДОВОГО КРАСНОГО ЗНАМЕНИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ЮБИЛЕЙНЫМ
ПОЧЕТНЫМ
ЗНАКОМ

meid kabinette, laboratooriume ja eriruumi. Uude raamatukokku tulevad veel raamatumuuseum, näituseruumid, paljundusbüroo, raadioõlm, torupost ja teletaibid, samuti konverentsisaal ja kohvik koos kondiitritsehhiga. Selle tõelise teadusliku töö kombinaadi ehitus läheb maksma 5,5 miljonit rubla, lisaks veel kulud sisseseadele.

Järgmiste viisaastakute perspektiivis on ülikooli kompleksne väljaehitamine praeguse keskuse, Tähtvere pargi ja Emajõe vahelisel alal. 1976. aasta sügisel valmis üli-

kooli väljaehitamise projekt, mis on optimaalne nii ülikooli kui ka Tartu linna arengu seisukohalt.

Nõukogude võimu aastate jooksul on Tartu Riiklik Ülikool läbi teinud hoogsa arengu, saavutades märkimisväärsed tulemusi kõigil oma tegevusaladel. Ülikooli kollektiiv teab, et saavutatu eest võlgneb ta tänu eelkõige 60 aastat tagasi Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tules sündinud nõukogude võimule, Kommunistliku Partei targale juhtimisele, meie maa rahvaste sõprusele ja koostööle. Tööpunalipu ordeniga Tartu Riikliku Ülikooli pere teeb kõik, et veelgi tõhusamalt arendada sotsialistlikku haridust ja teadust, andes sel viisil omapoolse panuse meie kõigi ühisesse suurde üritusse — kommunismi ehitamise Nõukogudemaal.

SISUKORD

- Saateks — 3
- Tartu ülikool XVII sajandil — 5
- Tartu ülikool XIX sajandil — 9
- Tartu ülikool XIX sajandi lõpul ja
XX sajandi alguses — 24
- Tartu ülikool 1919—1940 — 34
- Tartu Riiklik Ülikool 1940—1970 — 41
- Tartu Riiklik Ülikool tänapäeval — 56